

CEMİYET-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE'NİN MEKTEB-İ TIBBİYE-Yİ ŞAHANE'YE GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER (1857-1867)*

Feza Günergun** & Nuran Yıldırım ***

Modernleşme dönemi Türk bilim ve eğitim hayatının temel kurumlarından olan ve 1839 yılında Galata Sarayı'nda kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane hakkında bugüne kadar çeşitli kaynaklara dayanan yayınlar yapılmıştır. Ancak bu yayınlarda, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da faaliyet gösteren tıp derneği "Société Impériale de Médecine"nin (Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane) bu okul hakkındaki görüşleri üzerinde fazla durulmamıştır.

Kırım Savaşı münasebeti ile İstanbul'da bulunan Avrupa'lı hekimler tarafından 1856 yılında kurulan ve daha sonra İstanbul'da yaşayan gayrimüslim hekimlerin katılmasıyla genişleyen bu cemiyet, bildiğimiz kadarıyla Türkiye'de kurulan ilk tıp cemiyetidir. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin Türk hekimleri tarafından kurulmasına kadar, yaklaşık 10 yıl boyunca tek tıp cemiyeti olarak faaliyet göstermiştir. Cemiyet, 1857 yılından başlayarak yaklaşık üç çeyrek asır boyunca *Gazette Médicale d'Orient (Ceride-i Tıbbiye-i Şarkiyeye)* adı ile Fransızca bir tıp dergisi yayınlamıştır. Bu dergi, Osmanlı döneminde Türkiye'de yayınlanmış en uzun ömürlü tıp dergisidir. Dergide, cemiyet oturumlarının zabıtları ve vaka takdimleri yanında, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinin tıbbî durumu hakkında çeşitli yazılar yayınlanmıştır. Dergide yayınlanan yazıların bir kısmı da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Türkiye'de askeri hekimlik hakkında cemiyet üyelerinin görüşlerini içermektedir.

Bu çalışmamızda, esas olarak *Gazette Médicale d'Orient*'da (kısaca *GMO*) 1857-67 yılları arasında yayınlanan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Türkiye'de askeri hekimliği konu alan yazılar incelenmiştir. Diğer taraftan, bu yazılarda sık sözü edilen "nizamnameler"nin hangileri olduğunu tesbit edebilmek amacıyla arşiv kayıtlarına müracaat edilmiştir. Bu iki kaynaktan sağladığımız bilgi ve belgeler, Cemiyet'in askeri tıbbiye ve Türkiye'de askeri hekimlik hakkındaki görüşlerini ortaya koyduğu gibi, ilgili dönemde askeri tıbbiyenin ıslahı konusundaki teşebbüslere ve tartışmalara da ışık tutmaktadır.

* VI. Türk Tıp Tarihi Kongresi'ne (İzmir, 22-24 Mayıs 2000) sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Beyazıt, İstanbul.

*** Prof. Dr., İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, 34260 Fatih, İstanbul

1857-67 dönemini inceleme konusu yapmamızın başlıca sebebi, bu dönemin askeri tıbbiyenin ıslahının sık sık gündeme geldiği ve tartışıldığı, askeri hekimliği düzenlemek için bir takım girişimlerin yapıldığı bir dönem olmasıdır. 1857 yılını başlangıç almamızın bir sebebi, çalışmamızın temel kaynağını teşkil eden *GMO*'ın ilk sayısının 1857 yılında yayınlanmış olmasıdır. Diğer sebebi de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin idaresini ve eğitimini düzenleyen "Kanunname"nin uygulanmasına dair iradenin 1857 yılında çıkmış olmasıdır. Kanunname'nin Osmanlıca orijinaline ve Fransızca tercümesine dayanarak hazırladığımız Türkçe metin bu çalışmamızın ekinde yer almaktadır. İncelenen dönem 1867 yılı ile sınırlandırılmıştır. Bilindiği gibi bu tarih, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye içinde "her şehir ve kasabada birer tabip bulundurarak halkın sıhhatine hizmet etmek" maksadı ile kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Türkçe tıp eğitiminin başladığı tarihtir¹. Diğer taraftan, Türk tıp tarihinde ve özellikle Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin tarihinde önemli yer tutan "Tıp eğitimini Türkçe verme" çalışmaları ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane üyesi Frenk hekimlerin *GMO*'da yayınladıkları görüşleri, makalemizin dışında tutulmuştur; zira bu görüşler ve Türk hekimlerin karşı görüşleri daha önce incelenmiş ve yayınlanmıştır².

Mekteb-i Tıbbiye'nin nizamnamesi (1857), organizasyonu, yeri ve eğitimi hakkındaki görüş ve eleştiriler

Cemiyet'in Mekteb-i Tıbbiye hakkındaki görüşlerini incelemeye geçmeden önce, çalışmamızın başladığı 1857 yılında yayınlanan Mekteb-i Tıbbiye nizamnamesinden bahsetmek istiyoruz. Bu nizamnameyi tanımamız, ileride ortaya konan tenkitleri değerlendirmemize yardımcı olacaktır. Anlaşıldığı kadarı ile, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için bir nizamname hazırlanması, Sultan Abdülmecid'in emri üzerine Salih Efendi'nin ilk tıbbiye nazırlığı döneminde (1849-1850) gündeme gelmiştir. Mekteb-i Harbiye'nin basılı nizamnamesinin bir sureti Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderilmiş ve Reisülettibba Salih Efendi'den Harbiye nizamnamesine benzer bir nizamnameyi Tıbbiye için de hazırlaması istenmiştir (11 Ca 1266 / 25 Mart 1850). Salih Efendi'nin aynı yıl Mekteb-i Tıbbiye nazırlığından alınması üzerine, nizamname yeni nazır Ziver Efendi zamanında hazırlanmış (1266-1268 /1850-52), Seraskerliğe gönderilmiş, Şura-i Askerî'de ele alınmış, uygun bulunmuş ve gereğinin yapılması istenmişken Ziver Efendi görevden

¹ Osman Ergin, *İstanbul, Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul 1940, s.26-31; Ekrem Kadri Unat & Mustafa Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) (1867-1909)*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990, s.8.

² E. İhsanoğlu & F. Günergun, "Tıp Eğitiminin Türkçeleşmesi Meselesinde Bazı Tesbitler," *Türk Tıp Tarihi Yıllığı I (Acta Turcica Historiae Medicinae I)*, ed. A. Terzioğlu, İstanbul 1994, s.127-134.

alınmıştır. Nizamname, Ziver Bey'in yerine 1268 (1851-52) yılında nazır tayin edilen Hekim İsmail Paşa'ya gönderilerek mütalaası istenmiştir. Ancak İsmail Paşa zamanında yeni bir gelişme olmamış – Paşa muhtemelen mütalaasını bildirmemiş – ve böylelikle Cemalettin Efendi zamanına (nazırlığı 1853-59) kadar gelinmiştir. 1855 yılında, Tıbbiye Nazırı Cemalettin Efendi'nin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nizamıyla ilgili bir takriri üzerine Meclis-i Vâlâ'da kaleme alınan mazbatanın arz ve istizanını havi Sadaret tezkeresi ile irade Serasker Paşa'ya gönderilmiştir³. 1855'te gündeme gelen nizamname çalışmaları ertesi yıl yeniden ele alınmış, 29 Recep 1272 // 5 Nisan 1856'de Maarif Nezareti Cemalettin Efendi'ye bir yazı göndererek, kendisinden Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nizamnamesinin bir suretini istemiştir. Bunun üzerine Cemaletdin Efendi, Mekteb'in "usul-i idare ve kavaid-i tahsiliye"sine dair bir nizamname bulunup bulunmadığını araştırmış ve hükümleri uygulanmamakla beraber kağıt üzerinde bir nizamnamenin bulunduğunu tesbit etmiştir. Seraskerlik makamına yazdığı takrirdede, Mekteb-i Tıbbiye talebesinin değişik milletlerden meydana geldiğinden düzenin bulunmadığı ve düzenin de yalnızca mektep nazırının elinde olduğu için okulun bir nizama giremeyeceğini açıkça beyan etmiş ve daha önce, 4 Cemaziyelevvel 1271 // 23 Ocak 1855'de Seraskerlik makamına takdim edilmiş, burada uygun görülüş ve icrası hususunda irade çıkmış olan nizamnamenin emir buyurulduğu takdirde Mekteb-i Tıbbiye'de uygulanacağını bildirmiştir⁴.

Cemaletdin Efendi'nin takriri üzerine, Seraskerlik Makamı, askeri tıbbiyenin nizamnamesinin diğer askeri mekteplerin nizamnamelerine uygun olduğu için uygulanmasının yerinde olacağını Sadrazamlığa bildirmiştir⁵. Sadrazamlık, ilgili nizamnamenin Mekteb-i Tıbbiye'de uygulanması için Padişah'tan izin istemiş ve nizamnamenin uygulanması için 9 Cemaziyelevvel 1273 // 5 Ocak 1857 tarihinde irade çıkmıştır⁶. İrade, Sadaret'in 14 Ocak 1857 tarihli tezkeresi ile birlikte Seraskerliğe gönderilerek icabının icrası istenmiştir⁷. Bir süre sonra, Sadaret'ten Takvimhane-i Amire Nezareti'ne gönderilen 11 Haziran 1857 tarihli tezkere ile nizamnamenin 200 nüsha olarak basılıp Bâb-ı Seraskerî'ye gönderilmesi emredilmiştir⁸. Bunun üzerine adı geçen nizamname 15 Zilkade 1273 //

³ 15 Receb 1271 // 3 Nisan 1855 tarihli Sadaret tezkeresi, BOA, Babiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısmı (A.MKT.MLV) 71/68.

⁴ Cemaletdin Efendi'nin 26 Şaban 1272 // 2 Mayıs 1856 tarihli takriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dahiliye Nr. 24140.

⁵ Seraskerlik Makamı'ndan Sadrazamlığa yazılan 22 Rebiülahir 1273 // 20 Aralık 1856) tarihli yazı, BOA, İrade Dahiliye, Nr.24140.

⁶ Sadrazamlığın 8 Cemaziyelevvel 1273 // 4 Ocak 1857 tarihli yazısı, BOA, İrade Dahiliye Nr. 24140.

⁷ BOA, Babiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT. MHM) 105/50 (18 Cemaziyelevvel 1273 // 14 Ocak 1857).

⁸ BOA, A.MKT.MHM. 112/43 (18 Şevval 1273 // 11 Haziran 1857).

7 Temmuz 1857 tarihinde ikiyüz adet basılmış ve Seraskerlik makamına gönderilmiştir⁹. "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname" başlığını taşıyan bu metin "Traduction du réglemant relatif à la direction de l'Ecole Impériale de Médecine" başlığı ile 24 sayfa olarak yayınlanmıştır. Fransızca tercüme 15 Zilkade 1274 (27 Haziran 1858) tarihini taşımaktadır. Osmanlıca metnin başlığında "Kanunname" adı kullanılmış ise de genellikle metinden "Nizamname" (Réglement) olarak sözedilmiştir ve bildiğimiz kadarı ile okulun ilk basılı nizamnamesidir.

Giriş kısmında, Kanunname'nin hedefinin Mekteb-i Tıbbiye'de çalışanların "memuriyet ve vazifelerini" kesin olarak belirlemek olduğu kaydedilmiştir. Bir okulun, kanunnamesinde belirtilen "memuriyet ve vezai" sürekli olarak yerine getirildiği takdirde gelişebileceği belirtildikten sonra, adı geçen kanunnamenin tek bir kişinin teklifi ile değişmeyeceği, değişiklik yapmak için özel bir meclisin kurulacağı, bu meclisin yeni tedbir ve imkanları dikkatlice tartışacağı ve kararını Serasker'e (Harbiye Nazırı) bildirileceği ve onun da bu kararı Darüşşura Meclisi'ne aktaracağı bildirilmektedir. Bu kanunnamedeki düzenlemelerin, evveliyatı olmayan ve ilk defa düşünülen şeyler olmayıp, Avrupa'nın en meşhur okullarının kanunnameleri esas alınarak hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu düzenlemelerin, tecrübeler neticesinde bütün toplumlar tarafından faydası kabul edilmiş olan "hakimiyet ve mahkumiyet" ilkelerine dayandığı bildirilmiştir. Tali maddelere gelince, bunların zamanın ve mekanın şartları gözönüne alınarak, yani Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin o günkü durumuna uygun olarak hazırlandığı kaydedilmiştir.

Kanunname'ye göre, Mekteb'in idaresi iki kısma ayrılır: eğitim ve öğretim, ve dahili nizam. Birincisi hocaları, ikincisi zabitleri ilgilendirmektedir. Zabıtlar öğretime karışamazlar. Hocalar, zabıtlar ve diğer bütün memurlar, okulun yönetimi ile görevli "Mekteb Nazırı"nın (Directeur-en-chef) emri altında bulunurlar. Kanunname, Mekteb nazırının, nazır muavininin, hocaların, nöbetçi zabıtların ve doktorların, veznedar ve kapucunun, esvab emininin, kışla bekçisinin, kapıcının, trampetçilerin, hafız-ı kütüb ve muhafız-ı âlât ve muavininin, kimyahaneye hizmetçisinin, hoca muavinlerinin görevlerini bildirmekte, öğrencilerin ve memurların kıyafetlerini düzenlemekte, memurların sayısı ve ünvanlarını, memurların işlerine son verilme şartlarını¹⁰, yeni hocaların alınmasıyla ilgili şartları¹¹,

⁹ 21 Zilkade 1273 // 13 Temmuz 1857 tarihli yazı, BOA, İrade Dahiliye Nr.24140.

¹⁰ Hiçbir hoca, Meclis-i Tıbbiye tarafından haksız ve suçlu bulunmadıkça veya kendi istifa etmedikçe okuldan uzaklaştırılmaz, değiştirilemez.

¹¹ Cemiyet üyesi Frenk hekimler yeni hocaların yüksek makamların iltiması ile tayin olduklarını ileri sürmüşlerdir. Nizamnamenin bulunmasına rağmen uygulanmamasından şikayet etmişlerdir.

Meclis-i Tıbbiye'nin suret-i teşkili ve görevlerini¹², disiplin suçlarına verilen cezaları, sınavları, öğrencilerin sınıflara göre aldıkları ücretleri vs. düzenlemektedir. Kanunname ayrıca mezuniyet rütbelerini vermektedir. Buna göre, 3 doktora imtihanında "âlf-ül-âlâ" (pekiyi) alanlar binbaşı (major), "âlf ve karîb" (iyi ve iyiye yakın) cevap verenler kolağası (adjutant-major) olarak mezun olacaklardır. Başlangıçta daha yüksek bir rütbe verilmeyecektir.

Nizamname'nin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, Ekim 1858'de, yeni bir nizamname hazırlanmasına girişildiği anlaşılmaktadır¹³. Darüşşura-yı Askeri'nin önerisi üzerine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin ıslahı hakkında bir komisyon kurulması ve bu komisyonun yeniden bir nizamname hazırlaması için irade çıkmıştır. Komisyona seçilenler; Meclis-i Alî-i Tanzimat üyesi İsmail Paşa, Meclis-i Vâlâ üyesi Ferik Derviş Paşa, Maarif-i Umumiye Nazır Vekili Hayrullah Efendi¹⁴ ve Seretibba-yı Şehriyari Salih Efendi'dir¹⁵. Bu komisyon çalışmaları hakkında bilgi sahibi değiliz. Kısa bir süre içinde yeni bir nizamname hazırlama girişimi 1857 tarihli ilk nizamnamenin memnuniyet vermediğini düşündürür ise de, 1857 yılında ve onu takip eden 1858 yılında Mekteb-i Tıbbiye içinde bazı yeni düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. *GMO*'nun Nisan 1857 tarihli ilk sayısında yayınlanan bir yazıda, okul bünyesinde yedi sene önce (yani 1850'de) kurulduğu bildirilen Meclis'in yeniden düzenlendiği, üyeleri, Meclis içinde kurulmuş ve kurulacak olan üç "section" (şube) ve üç "commission"un görevleri bildirilmektedir¹⁶. Resmî bir açıklamadan aktarıldığını tahmin

¹² Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'nin görevleri: Öğretim sözkonusu olduğunda, Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye, sınıflara düzen verecek, öğrencilere sorulacak soruların hazırlanmasına nezaret edecek yani öğretim ile ilgili herşeye bakacaktır. Öğretilmekte olan fenlerde ve bilimlerde değişiklik yapmak gerektiği zaman, bu değişiklik Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'nin aracılığı ile yapılacaktır. Fenler ve bilimler arasında bir bağ olduğu için, bunların düzenlenmesi ile ilgili herşey, hocaların fikir birliğine bağlı olacaktır, özel meseleler ve diğer bütün değişiklikler Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'de tartışılacaktır. Eğer bu karar Dârüşşûrâ'da tasdik edilirse, ilgili emirler Serasker'in emriyle yayınlanacaktır. Mekteb'in bütün memurları ve öğrencileri bu emirlere uyacaktır. Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye, okulun gelişme derecesini ve gelecekte elde edilecek iyi neticeleri yüksek makamların bilgisine sunmak için, her sene sınav zamanında bir rapor hazırlayacaktır. Burada okulun bütün faaliyeti, sene boyunca verilen dersler, eğitimin gösterdiği gelişme, öğrencilerle ilgili konular da dahil olmak üzere herşey yer alacaktır. Bu rapor Harbiye Nazır'na takdim edilecektir.

¹³ Sadaret'ten Serasker Paşa'ya yazılan 13 Ra 1275 // 21 Ekim 1858 tarihli tezkere (BOA, A.MKT.MHM. 143/45).

¹⁴ Bu göreve 19 Eylül 1858 tarihinde getirildi, 1859-61 yıllarında da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nazırlığı yaptı. Bk. Zuhâl Özyayın, "Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi, Hayatı ve Eserleri," *Tip Tarihi Araştırmaları 5* (İstanbul 1993, Ed. N.Sarı ve H.Hatemi, s.59-95 içinde s.78).

¹⁵ Sadaret'ten Serasker Paşa'ya yazılan 13 Ra 1275 // 21 Ekim 1858 tarihli tezkere (BOA, A.MKT.MHM. 143/45).

¹⁶ "Réorganisation du Conseil de l'École de Médecine," *Gazette Médicale d'Orient (GMO)*, 1ère Année, Avril 1857, Nr.1, s.16. Bu haber, *Gazette Médicale d'Orient*'da Mekteb-i Tıbbiye hakkında yayınlanan ilk haberdir.

ettiğimiz bu bilgiler, yorum yapılmadan verilmiştir. Meclis-i Tıbbiye hakkında *GMO*'da ve Kanunname'de verilen bilgiler karşılaştırıldığında bunların birbirlerinden farklı olduğu görülür. Tahminimize göre, Kanunname çıktıktan sonra Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye kendi içinde alt birimler kurarak görev bölümü yapmış ve *GMO*'da bu görev bölümünü yayınlamıştır.

Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye içinde kurulan üç şube ve görevleri şunlardır:

1. Şube: Görevi, eğitimle ilgili her konu ile ilgilenmektir. Mekteb'in tıp sınıflarının hocaları arasından seçilmiş üç üyeden meydana gelir.
2. Şube: Askeri hekimlik hizmetleriyle ilgilenir. Altı üyesi vardır. Bunların üçü, Mekteb'in tıp sınıflarının hocaları arasından, ikisi İstanbul hastahanelerinin başhekimleri arasından seçilir. Altıncı üye ise, hastahaneler müfettişidir.
3. Şube: Günlük işlerle, yani adli tıp ve sivil hekimlik ve eczacılığın icraası hakkındaki meseleler ile ilgilenecektir. Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'yi oluşturan üyelerin 10'undan oluşur.

Meclis'in tayin edeceği üç komisyon ve görevleri şöyledir:

1. Commission de Présentation (Başvuru komisyonu): değişik işlere başvuran adayların ünvanlarını kontrol edecektir;
2. La Commission d'Examen (Sınav Komisyonu): kişilerin yeteneklerini belirleyecektir;
3. La Commission du Matériel (Malzeme Komisyonu) okulda veya askeri sağlık hizmetlerinde kullanılacak malzemeyi teftiş edecektir.

Her şube ve komisyon, kendi yetki alanlarına giren konularda hazırladığı raporları Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'nin bütün üyelerinin katıldığı genel kurula sunacaklardır.

Diğer taraftan, Mekteb-i Tıbbiye'nin İç Hastalıkları (Seririyat-ı Dahiliye) hocası G. Vallon¹⁷, 1857-58 yıllarına ait notlarında Mekteb-i Tıbbiye nezaretinin, Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'nin desteği ile okulda bir dizi reform yapma gay-

¹⁷ Profesör G. Vallon (öl.1859), Prof. Rigler'in vefatı üzerine 1268 (1852-53) yılında Mekteb'in Seririyat-ı Dahiliye (İç Hastalıkları) muallimliğine getirilmiş ve ölümüne kadar dört yıl bu görevde bulunmuştur (Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Eklerle Yayınlayan A. Kazancıgil, İstanbul 1991, s.31). *GMO*'ın Kasım-Aralık 1859 sayısında ise onun birkaç ay önce – yani 1859'da -- öldüğü kayıttır. Bu da, ilgili görevde 4 sene değil, 6-7 sene kaldığına işaret eder.

retlerinden övgü ile bahsetmekte ve bu reformların Mekteb'i gelecekte layık olduğu yere getireceğini belirtmektedir¹⁸. Ancak Vallon, bazı şartların klinik eğitiminin gelişmesine engel olduğuna işaret etmekte ve yetkililerin dikkatini çekmektedir. Vallon'un temas ettiği hususlar özetle şunlardır:

- 1- Klinikte tedavi gören hastaların ancak yarısı öğrenciler için ilgi çekici ve eğitici vakalardır. Hastaların diğer kısmının eğitime katkısı yoktur. Bu önemli sakıncanın iki sebebi vardır: askeri hizmetten kaçmak için hasta taklidi yapan birçok kişi, durumunun anlaşılması için yatırılmakta ve bu da eğitime ayrılan yatak sayısını azaltmaktadır. Az sayıda simülasyon vakasının faydası vardır ama bu sayının yükselmesi eğitimi engellemektedir. Diğer taraftan, çok sayıda kronik hasta kabul edilmekte ve gereksiz yere yatırılmaktadır. Çünkü bunlar yüksek mevkideki kişiler tarafından gönderilmiştir.
- 2- Daha "vahim bir kusur," kadınlara tahsis edilmiş bir kliniğin bulunmamasıdır. Değişik milletlere mensup fakir kadınların tedavi edileceği salonlar açılabilir ve bunlara kadın hemşireler tarafından bakılabilir. Doğum evinin de kurulması bizim için gerçekleştirilemeyecek bir proje değildir. Kadın-doğum konusunda çalışan hekimler her halde derslerde uygulama yapamamanın sıkıntısını çekmektedir.
- 3- Hastaya koyulan teşhisi ölümden sonra otopsi ile gösterme imkanının olmaması da bir diğer sıkıntıdır. Kadavralara otopsi yapma izninin din ile ilişkili olduğunu düşünmüyoruz. Bu, ölüleri kutsal addeden bütün ilkel (!) toplumların otopsi karşısındaki nefretinden kaynaklanmaktadır. Bu engeli aşmak için, ölen hastaların gömülmeden önce otopsi yapılmasını emreden bir kanunun çıkması yeterli olacaktır.

Vallon'un bu yazısı 1859'da *GMO*'da yayımlandığı sırada Mekteb-i Tıbbiye'de kadavra çalışmalarına izin verildiği ve öğrencilerin otopsilere katıldıkları derginin Yayın Kurulu tarafından dipnotta belirtilmiş, ancak bunun her zaman yapılamadığından şikayet edilmiştir. 1866 yılında Salih Efendi ikinci defa Mektep nazırı olduğu zaman, Zoeros Paşa otopsinin zaman zaman yapılabildiğini, otopsi yapmanın bir nizama bağlanması gerektiğini belirtmiş ve Mektep nazırının hastahanelerde ölen kişiler üzerinde de otopsi yapılmasına izin vermesini istemiştir. Ayrıca okulda anatomi derslerine, cerrahlık eğitimine daha çok önem verilmesini istemiştir¹⁹.

¹⁸ G. Vallon, "Notes Cliniques 1857-58 par G. Vallon, Professeur de Clinique Interne à l'École Impériale de Médecine de Constantinople," *GMO*, 3e Année, Novembre-Décembre 1859, Nr.8&9, s.159.

¹⁹ A. Zoéros, "L'École Impériale de Médecine et Ses Élèves," *GMO*, 9e Année, Janvier 1866, Nr.10, s.152-153.

Cemiyet'in nizamname hakkındaki görüşlerine gelince, *Gazette Médicale*'de nizamnameye aşırı eleştiriler getirilmemiştir. Örneğin Cemiyet üyelerinden Dr. Barozzi, 1861 yılında nizamnamenin "ağır kusurları" olduğunu belirtmekle beraber, Mekteb-i Tıbbiye'nin beklenen sonuçları verememiş olmasının sebebini nizamnamede arayanlara karşı çıkar. Başarısızlık başka yerlerde aramalıdır. Ona göre, bu nizamnamenin zannedildiği kadar kötü olmadığını bir delili, okulun az sayıda da olsa iyi öğrenciler yetiştirmiş olmasıdır. Nizamname'nin eksik ve kusurlu da olsa akıllıca kullanıldığında verimli olabileceğini ileri sürerek, kusuru yöneticilerin yeteneksizlik ve ihmalinde arar ve özellikle yeni nazırın (Arif Bey'in) nizamnamenin disiplinle ilgili maddelerini uygulamasını ister²⁰.

1861 yılı Ağustos ayında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezaretine Arif Bey'in tayin edilmesi²¹ vesilesiyle Cemiyet, *GMO*'nın Eylül 1861 sayısında Mekteb-i Tıbbiye hakkındaki görüşlerini içeren bir yazı yayınlamıştır²². Bu yazı, Arif Bey'in methiyesi ile başlamakta ve onun daha önce nazır muavini iken Mekteb'in ıslahı için başlattığı bazı girişimlere çevredeki şartlarının ve anlaşıl-maz uygulamaların izin vermediği belirtilmekte ve artık mekteb nazırı olarak daha serbest çalışma imkanına kavuşacağı bildirilmektedir. Bundan sonra Arif Bey'in Tıbbiye'yi ıslah için "yapması gereken şeyler" sıralanmakta ve böylece hem kendisine "akıl verilmekte" hem de Mekteb'in aksayan yönleri açıklanmaktadır. Yapılması gerekenler arasında, yolsuzlukların engellenmesi; nizamnamenin [Mekteb'in 1857 tarihli yukarıda bahsedilen nizamnamesi] hükümlerinin uygulanması; okulun yıllarca geçici olarak bulunduğu sağlıksız yerden [Humbarahane'den] çıkarılması; personel sayısının azaltılması; okula giriş şartları, öğretim ve staj süresi, sınavların yapılış tarzı ve tabiatı gibi meselelerin çözüme kavuşturulması vardır.

*Mekteb-i Tıbbiye'nin hazırlık sınıflarının (idadisinin) kaldırılması,
giriş şartlarının düzenlenmesi*

GMO'nın Eylül 1861 tarihli sayısındaki yazıda en çok üzerinde durulan husus, Mekteb-i Tıbbiye'deki hazırlık sınıflarının (ilk ve orta öğretim) kaldırılması ve Mekteb'e çocuklar yerine yetişmiş genç insanların alınabilmesi için başka bir giriş şeklinin belirlenmesidir. Cemiyet'in bu son konu hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir:

²⁰ Barozzi, "Bulletin," *GMO*, 5e Année, Septembre 1861, Nr. 6, s. 82-83.

²¹ Rıza Tahsin, *a.g.e.*, s. 32.

²² Barozzi, "Bulletin," s.81-85.

Okulun kurulduğu yıllarda tıp ve eczacılık öğretimine başlayacak kişilerin ön eğitimlerini yapabilecekleri okullar yoktu²³. Öğrenciler kışlaya yerleşmeyi istemediklerinden devlet öğrencilere sübvansiyon vermek zorunda kalmıştı. Bugün hâlâ devam eden sübvansiyon okulun bütçesini zorlamaktadır. Alt sınıflar, kurumun kaynaklarının 2/3 sini kullanmakta ve böylece uzmanlık dallarındaki eğitimi acıklı biçimde etkilemektedir. Bu durumun etkisi özellikle doktora sınavlarında açıkça görülmektedir. Bu sınavlarda sık sık, okulda 10, 12, 15 sene beri kalmakta olan çok sayıda öğrenci ile karşılaşmaktadır. Bunlar, sınav sırasında okulda verilen edebiyat eğitiminin ne kadar etkisiz olduğunu, tıp eğitimindeki başarısızlıklarını tartışılmaz ve acı bir biçimde ortaya koymaktadır. Hazırlık sınıfı, öğrenciler için bir angaryadır ve öğrenciler bunu aşmak için her türlü imkanı denemektedir. Öğrenci bu sınıfları aksesuar, "ordövr" olarak gördüğü için meslek eğitiminin zararına da olsa bunlar okunmaktadır. Dolayısıyla hazırlık sınıfları kaldırılmalı ve okulun hedefine uygun bir başka giriş şekli belirlenmelidir. Yönetim, "hazırlık sınıfları konusundaki nizamnameyi" sıkı biçimde uygulamalıdır. Yeni nazır [Arif Bey], Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye hiçbir ciddi garanti vermeyen her yaşta çocuk almak yerine yetmişmiş genç insanların devlet için daha avantajlı olup olmadığını araştırmalıdır. Bu meselenin yalnızca nazırın girişimi ile çözüleceğini zannetmiyoruz. Böyle hayırlı bir reform yapmak için çok sayıda girişim ve zaman lazımdır²⁴. Ancak, Cemiyet'in hazırlık sınıflarının kaldırılması konusundaki bu istekleri etkili olmamıştır. Zira, iki sene sonra 1863'te L. Mühlig *GMO*'daki yazısında, hazırlık sınıflarının varlığından yine şikayet etmektedir²⁵.

Bu görüşleri değerlendirebilmek için Mekteb'in 1265-66 (1849-50) ders yılındaki idadi ve tıp sınıflarında bulunan öğrenci sayısına bakılabilir. İlgili ders yılında Mekteb derslerine giren toplam öğrenci sayısı 459'dur. Bunun 325 kişisi idadi sınıflarında, 134 kişisi tıbbiye sınıflarında okumaktadır. Mektep o sene 21'i hekim ve 5'i eczacı olmak üzere toplam 26 mezun vermiştir. İdadinin ilk sınıfında okuyan sayısı 174 kişi olduğu gözönüne alındığında, mezun sayısının düşüklüğü ortaya çıkar²⁶.

Cemiyet üyesi Seviaan, okulun daha verimli olabilmesi için özellikle giriş şartlarının düzenlenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Okula her başvuran öğ-

²³ Mekteb-i Harbiye, Bahriye, Tıbbiye ve Mühendishane derslerini takip edebilecek talebeyi yetiştirmek için ilk askeri idadiler 1845 yılında kurulmuştur. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.1-2, İstanbul 1977, s.501.

²⁴ Barozzi, "Bulletin," s. 84.

²⁵ L. M. [Mühlig], "Ecole Impériale de Médecine devant la Presse Locale," *GMO*, 7e Année, Octobre 1863, Nr.7, s.97-103.

²⁶ "Rapport sur les Travaux de l'Ecole Impériale de Médecine de Constantinople pendant l'Année Scolaire 1265-66," *Gazette Médicale de Constantinople*, 2e Année, Nr.2, Juin 1850, s.13-20.

rencinin alınmayıp, alınacak öğrencinin entelektüel yeterliliği ölçülmelidir. Bunun için okulun nizamnamesine girişi sınırlayıcı bir madde konulmalıdır. Örnek olarak, öğrenci ilk okulundaki öğretmenlerinden bir belge getirmelidir. Diğer taraftan, Hıristiyan öğrenciler, kendi okullarında bir ön eğitim aldıktan sonra Tıbbiye'ye girdiklerinden Müslüman öğrenciler ile kıyaslandığında belli sayıda sene avantajları olmaktadır. Müslüman öğrencilerin ilkokul tahsili yetersiz olup, bu durum, hükümetin ilkokul programına Fransızca dil dersi koyması ile kolayca düzeltilebilir!²⁶

1864 yılına gelince, Hükümet'in Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'yi ıslah için bir proje geliştirdiği ve bu proje çerçevesinde, bütün hazırlık sınıflarının mektepten çıkarılması ve sadece tıp sınıflarının kalmasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Hazırlık sınıflarının Galata Sarayı'na nakledilmesi planlanmaktadır. *Gazette Médicale*'de cemiyet üyesi hekimler tarafından çok sık tekrarlanan bu tavsiyenin gerçekleştirilmesi Cemiyet tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. 1864 yılındaki reform planları hakkında yazan Fauvel de bunu çok faydalı bir tedbir olarak nitelendirmekte, başka kurumlara da uygulanabileceğini ve bütün hazırlık sınıflarının imparatorluğun çeşitli teknik okullarına öğrenci yetiştirecek tek bir okulda toplanmasını teklif etmektedir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kendi hazırladığı nizamnameleri uygulatamaması; nüfuzunun azalması

Cemiyet üyelerinden L. Mühlis, 1863 tarihli bir yazısında, Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'nin az görülür bir gayret ile peşpeşe nizamnameler hazırladığını ancak bunların çoğunun hükümet tarafından tasdik edilmediğini veya hiç uygulanmadığını ileri sürmektedir. Örnek olarak askeri hekimlik ile ilgili nizamname taslağı – ki 1859 yılında öğrenci hareketlerine sebep olmuştu – Darüşşura-yı Askeri tarafından tasdik edilmemiş, eczacılık nizamnamesi hiç uygulanamamıştır. Çünkü İstanbul'un çeşitli mahallelerinde çalışan ve ilaç satan berber cerrahlar, nizamnamede yer alan ve yalnızca Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından tanınmış eczacıların ilaç satmasını öngören hükme karşı çıkmışlar ve bu da yüksek makamlar tarafından reddedilmemiştir²⁹. Diğer taraftan okulun kuvvetinin azal-

²⁷ Sévian, "Les Médecins Militaires en Turquie," *GMO*, 7e Année, Janvier 1864, s. 147.

²⁸ A. Fauvel, "Bulletin, 30 Aralık 1864," *GMO*, 8e Année, Décembre 1864, Nr. 9, s. 129-134.

²⁹ Burada sözü edilen eczacılık nizamnamesi 1852 yılında yayınlanıp ertesi yıl yürürlüğe giren "Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye"dir. Bk. Turhan Baytop, "Premier réglement sur l'exercice de la pharmacie civile en Turquie," *Arslan Terzioğlu'na Armağan – 60. Doğum Yılı Anısına*, ed. Ö.Öncel, E.Lucius, A. Mat. B.Özaltay, ISIS Yayınevi, İstanbul 1999, s. 349-351; Nuran Yıldırım, "Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye," *IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (4-5 Haziran 1998; İstanbul)*, ed. E.Dölen, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, İstanbul 2000, s.43-103.

masını, Mektep nazırlarının albay rütbesinde olmasına bağlamaktadır. Bunlar eskiden müşir rütbesinde idiler. Hocaların rütbesinin düşmesiyle okulun nüfuzunun azaldığını, okulun kararlarına artık önem verilmediğini ve okulun dışardan gelen etkilere karşı koyamadığını yazmaktadır. Meclis-i Tıbbiye nizamnameler hazırlamakta ise de, bunların tasdik edilmeleri için Mekteb-i Tıbbiye'nin başında etkili yüksek rütbeli, kararlı ve özellikle yukarıda olan "dik kafalılar" ile baş edebilecek bir kişi olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Daha önce, Mektep yüksek mevkili kişiler olan hekimbaşlar tarafından yönetilmekteydi³⁰. Okul'un hazırladığı nizamnameleri uygulamadaki güçsüzlüğü 1864 yılında yeniden ifade edilmiştir³¹.

Kadrolara tayin meselesi

Mühlig, Ziver Bey zamanında (1266-68 // 1850-52) *Journal de Médecine*'de yayınlanan bir "nizamname"de Mekteb-i Tıbbiye'deki boş kürsülere sınavla hoca alınacağı bildirildiğini yazmaktadır³². O günden beri bütün kadrolar dolmuş, ancak tayinler sınavla yapılmamış, atamalarda tezkereler (yüksek mevkilerdeki kişiler tarafından okul nazırına gönderilen ve ilgili doktorun tayinini yapılmasını isteyen yazı) etkili olmuştur. Mühlig, böyle tezkerelerin okul müdürü için emir niteliğinde olduğunu yazmaktadır³³.

Mekteb-i Tıbbiye'nin seviyesini yükseltmek için yapılan ıslah çalışmaları hakkında düşünceler

Mühlig, Mekteb-i Tıbbiye-yi "az iddialı" bir okul olarak görmektedir ve *Levant Herald*'ın "Galatasaray'daki yangından sonra yeniden düzenlenen okulun bugün Avrupa'nın belli başlı tıp okulları arasında seçkin bir yere sahip olduğunu" yazmış olmasına şiddetle itiraz etmiştir. Ayrıca gazetede bütün hocaların yabancı olduğu yazılmış ise de, Mekteb-i Tıbbiye'deki Avrupalı profesörlerin azınlıkta olduklarını belirtmiştir. Mühlig, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi ıslah etmeyi kimsenin düşünmediğini açıkça şöyle ifade etmektedir: "Bir sene önce

³⁰ L.M. [Mühlig], "Ecole Impériale de Médecine devant la Presse Locale," s.102.

³¹ Sévian, "Les Médecins Militaires en Turquie, s.145- 149.

³² Mühlig'in burada bahsettiği "o zamanki *Journal de Médecine*" 1849'da yayınlanmaya başlanan *Vekayi-i Tıbbiye* olabilir. Her ne kadar Cemaleddin Efendi'nin yukarıda bahsedilen tavrından, Mekteb-i Tıbbiye Nizamnamesinin Ziver Efendi zamanında hazırlandığını biliyorsa ve bu nizamnamede Mekteb'e hoca alımının imtihan ile yapılacağı kayıtlı ise de (Fransızca tercümede ve arşiv belgesinde var) *Vekayi-i Tıbbiye*'nin 1849-52 yılları arasında böyle bir nizamnameye rastlayamadık. Belki Mühlig nizamnameden ziyade bir ilandan bahsetmek istemiştir. Ancak böyle bir ilan da bulamadık.

³³ L.M. [Mühlig], "Ecole Impériale de Médecine devant la Presse Locale," s.99.

yüksek makamlar Mekteb'in ıslahının aciliyetinden bahsetmişler ve bu konuda bir komisyon kurulmuştu. Çoğunluğu okul üyelerinden meydana gelen bu komisyon, önceden tahmin edilen sonuca ulaştı. İki verimsiz toplantıdan sonra uykuya daldı. Huzur içinde uyusun (*Requiescat in pace*)"³⁴.

Servicen ise, 1866'daki yazısında, Mekteb'i ıslah etmeye yönelik girişimlerin aslında onu düşürmek için tavsiye edilen tedbirler olduğunu ileri sürmüştür. O güne kadar yapılanların yalnızca deneme - yoklama mahiyetinde şeyler olduğunu, okulun bir geçiş döneminde bulunduğunu ve henüz "naturalisé" olmadığını ifade etmiştir. "İklimе alışmamış" veya "yurttaşlığa kabul edilmemiş" anlamına gelen bu sıfatı kullanmış olması dikkat çekicidir³⁵.

Öğretim kadrosu ve öğretim seviyesinin zayıflığı

Öğretim kadrosu genellikle az eleştirilmiştir. 1864 yılında Sévian okulun öğretim kadrosu için şunları demektedir: "Tıp öğretiminin eksiklikleri var ise de, bunlar öğrencilerin gayret ve ilgileri ile telafi edilmeyecek eksiklikler değildir. Okulun çok sayıda hocasının hakkettikleri şöhrete sahip olmaları bu iddiamızın gerçek olduğunu kanıtlamaktadır³⁶. Öğretim kadrosuna tenkit getirilmemesinin sebebi, Cemiyet üyelerinin de Tıbbiye'de hoca olarak görev yapmakta olmalarıdır.

Ancak 1865 yılında Hükümetin Mekteb-i Tıbbiye'yi yeniden düzenleme çerçevesinde okulun öğretim kadrosunu da kendisinin belirlemeyi düşündüğünün duyulması, Cemiyet üyesi Frenk hekimler arasında huzursuzluk yaratmıştır. Cemiyet üyesi Servicen'in "Eğitim kadrosunun misyonuna layık olup olmadığı çok konuşuldu" demesi, o güne kadar görev yapan kadroyu koruması ve kadronun Mektep tarafından belirlenmesi gerektiğini savunması, devlet yöneticileri arasında Tıbbiye'nin öğretim üyelerini eleştirdiklerini ve kadroda değişiklik düşündüklerini açıkça göstermektedir: "Eğer okul bugüne kadar iyi öğrenciler yetiştirdiyse, bu onun verdiği eğitim sayesinde olmuştur. Bir bütün olarak bakıldığında, okulun verdiği eğitim onun değerinin azaltılmasını hakketmiyor. Eğer bu kadroda bir ayıklama yapılacak ise – en gelişmiş ülkelerde de bu yapılır – bunu Mekteb'in kendisi yapmalıdır, dışarıdan zorla kabul ettirilemez (*édicter*). Bir tıp fakültesi, kendi eğitim kadrosunu seçme hakkına sahip değilse bile, bu kadroyu teklif etme hakkına sahiptir. Zorla kabul ettirilen bir personel onun için büyük bir tehlikedir. Personelin seçimi için söylenenler, ayıklama için de geçerlidir.

³⁴ *ibid.*, s.103.

³⁵ Servicen, "Bulletin," *GMO*, 9e Année, Janvier 1866, Nr.10, s.145-149.

³⁶ Sévian, "Les Médecins Militaires en Turquie", s.147.

Hoca sayısının aşırı olduğu iddiasına birşey söylemeyeceğim, Bu, görelî bir meseledir"³⁷.

Mekteb'in öğretim seviyesinin zayıflığı ileri sürüldüğünde, bunun öğretim kadrosundan kaynaklanmadığı belirtilmiş ve kadro savunulmuştur. Öğretim zayıflığı, Mekteb'in imkanlarının yetersizliğine bağlanmıştır. Yangından önce Galata Sarayı'nda iken sahip olduğu imkanların Humbarahane'de bulunmaması tıp öğretiminin seviyesini de etkilemiştir: "Eğer öğrencilere uygulama yapacak malzeme verilemez ise onlar uygun şekilde yetiştirilemez. Bu tartışılmaz bir gerçektir. Haliç'in dibine sürgüne gönderilen ve orada 17 sene boyunca bitkisel hayat yaşayan mektebin ne müzesi, ne botanik bahçesi vardı, kimya deneyleri yapacak uygun laboratuvarları yoktu; klinikleri, dar ve sıhhatte zararlı salonlardaydı. Bu "geçici" idi. Ancak yapılan başvurulara sonuç alınamıyordu"³⁸.

Öğretim kadrosunun oluşturulması konusuna gelince, 1866'da Zoeros Paşa, Mektep Nazırı Salih Efendi'den şunu istemektedir: okulun öğretim kadrosu, Avrupa tıp fakültelerinde yapıldığı gibi sınavla ve sadece sınavla seçilmelidir. Bu suretle en yetenekli kişileri okula hoca olarak toplamak mümkün olacaktır. Diğer taraftan okulun öğretim kadrosu, okul mezunları arasından seçilmelidir. Zaten okulun zamanla kendi hocalarını yetiştirmesi, okulun kurucusu Sultan Mahmud'un da en büyük arzusu idi³⁹.

Öğretim kadrosu hakkında en kuvvetli eleştiri 1870'de R.Sarell tarafından yapılmıştır: Sarell, okulun kürsülerini sakatlar yurduna (hotel des invalides) benzetmiş ve kürsülerin müşteri bulamayan hekimlerin barınağı haline geldiğini yazmıştır. Sarell'e göre, bu kişiler okuldan atılmalıdır. Böyle hocalar öğrenciye güven vermedikleri gibi onları çalışmaya da teşvik edemez. Okulda bulunan değerli öğretim elemanlarına gelince, ücretlerin yetersizliği ve geç ödenmesi (gecikmenin bazen bir yılı bulduğu belirtilmiştir) bu kişilerin eğitimi verimli kılmak için gerekli zaman ve ilgiyi göstermelerini engellemiştir⁴⁰.

Mezun sayısı ve mezunlar hakkındaki görüşler

40 yıldan beri faaliyet göstermekte ise de Mekteb'in yeteri kadar öğrenci mezun edemediği bilinen bir gerçektir. Yılda ortalama 10 mezun verdiği ve bunun da ordunun ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu ifade edilmiştir. Mezunların bilgi seviyesi de istenilen düzeyde değildir. Sebebi, okuldaki derslerin zayıf

37 Servicen, "Bulletin," *GMO*, s.147.

38 ibid., s.147-48.

39 A. Zoéros, "L'École Impériale de Médecine et Ses Élèves," s.153.

40 R.Sarell, "Bulletin," *GMO*, 14e Année, Juillet-Août 1870, Nr.10, s.51.

olması, pratik uygulamaların bulunmaması, klinik eğitimin yetersizliği, sınavların ciddi yapılmamasıdır. Pratik uygulamanın yetersiz olduğu nizamnameyi hazırlayanlar tarafından da daha sonra anlaşılmuş ve mezunların Haydarpaşa hastahanesinde iki yıl pratik yapmaları mecburi tutulmuştur⁴¹.

Barozzi, 1861'de, Mekteb'in kuruluşundan itibaren az sayıda da olsa iyi mezunlar verdiğini "itiraf etmeli ki" diyerek kabul etmektedir⁴². Cemiyet, tıp öğretimi bittikten sonra mezunların yenilikleri takip etmediğinden şikayet etmekte ve Tıbbiye mezunlarının cemiyete üye olmasının bunların yenilikleri izlemelerine yardımcı olacağını yazmaktadır. Ancak yapılan şikayetlerden, Mekteb-i Tıbbiye'nin genç mezunlarının Cemiyet'e üye olmadıkları anlaşılmaktadır⁴³.

Mekteb-i Tıbbiye'nin "Fakülte"ye dönüştürülmesi ve Humbarahane'den taşınması

1864 yılında Hükümet'in Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'yi ıslah projesi çerçevesinde, Tıbbiye'nin "Fakülte"ye dönüştürülmesi ve Humbarahane'den çıkarılması sözkonusu olmuştur. Tıbbiye hocalarından A.Fauvel⁴⁴, bu meselenin "bir müddetten beri" konuşulduğunu kaydetmektedir. Fauvel'e göre okul, birçok seneden beri "Faculté de Médecine" adını kullanmakta ve doktor diplomalarını bu isimle vermekte ise de bir fakülteden ziyade hâlâ ordunun ihtiyacını karşılayan bir askeri tıp kurumudur. Artık yalnızca askeri talebelere tıp öğretimi ve rütbe veren bir kurum olmaktan çıkıp sivil hekimlik yapmak isteyenlere de öğretim veren bir kurum olma zamanı gelmiştir⁴⁵. Ona göre, imparatorluğun acil ihtiyaçlarını karşılayacak böyle bir proje yalnızca alkışlanabilir. Bu proje aynı zamanda ülkeyi diplomasız hekimlerin elinden kurtaracaktır. Bugünkü durumda, istenildiği kadar tıbbın uygulanmasına dair nizamname yapılsın, yeteri kadar diplomalı doktor yok ise bu nizamnameler uygulanamaz. Hekimlik yapmak isteyenleri eğitecek ve yeteneklerini belirleyecek kurumlar yok ise diplomalı hekim sayısı her zaman yetersiz kalacaktır. Genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil hekimlik, Avrupa'dan gelen – veya geldiği ileri sürülen – birkaç hekim ve çok sayıdaki empirik tarafından yapılmaktadır. Bilime dayalı tedavi sanatı günümüz Türkiye'sinde az sayıdaki yabancımanın imtiyazındadır ve bunun sebebi de yerli halkın tıp öğrenimi görme imkanının olmamasıdır. Yerli halk arasından Avrupa'da öğrenim görebilenler çok az sayıdadır ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şaha-

41 ibid., s. 49-55.

42 Barozzi, "Bulletin," s. 82.

43 Sévian, "Les Médecins Militaires en Turquie," s.148-49.

44 Emraz-ı Dahiliye muallimi, Fransız Sefareti tabibi ve Cemiyet üyesi Antoine Fauvel.

45 A. Fauvel, "Bulletin, 30 Aralık 1864," s.129.

ne'den mezun olan askeri hekim sayısı da çok sınırlıdır. Öyle ki, İstanbul ve diğer bazı büyük şehirler dışında, nüfusun büyük kısmı zorunlu olarak empiriklere emanet edilmiştir. Fauvel, hem askeri hem sivil niteliğe sahip bir tıp fakültesi tasarlamıştır: ⁴⁶

Bu fakülte, yatılı öğrencilerin ihtiyaçları devlet tarafından sağlanacak bir askeri tıp okulu olmanın yanı sıra, sivil öğrencilere de eğitim veren bir tıp okulu olmalıdır. Uygulamalı eğitimin verileceği klinikleri bulunmalı, fakir halka parasız muayene olma imkanı vermeli, aşılamaı yaygınlaştırmakla görevli olmalıdır. Bu görevlerini sağlıklı olarak yapabilmesi, hasta, öğrenci ve hocaların kolay gidip gelebilmesi için merkezi bir yerde kurulmalıdır. Avrupa'da bir tıp fakültesi bilimsel eğitimi sağlayacak bütün araçlarla donatılmış ise de İstanbul'daki tıp fakültesinin Avrupa'nın eski fakültelerinin donanımına başlangıçtan itibaren sahip olmasını beklemek doğru değildir⁴⁷.

Yukarıda belirtildiği gibi, reform projesinde Mekteb'in yerinin değiştirilmesi de vardır. Galata Sarayı'ndaki Tıbbiye'nin 1265 (1848)'deki yangından sonra (Taksim Mecidiye'de yani Taşkışla'da yapımına 1263'te başlanmış olan ve bugün İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından kullanılmakta olan binanın inşaatı henüz tamamlanmamıştır) yerleştirildiği Hasköy'deki Humbarahane kışlası'nın elverişsiz şartları sık sık şikayet konusu olmuş ve kışladan taşınma meselesi de ıslah çalışmaları çerçevesinde sık sık gündeme gelmiştir. Daha önce, 1861'de Arif Bey'in mektebi ıslah çalışmaları içinde ilk yapacağı işlerden birinin Mekteb'in yıllardan beri "geçici olarak" bulunduğu Humbarahane'den taşınması olduğu kaydedilmiş ve Humbarahane'nin binalarının elverişsizliğine, burada bataklık gazlarına benzer gazların yayıldığına ve bunların orada yaşayanların sağlığını tehdit ettiğine dikkat çekilmişti⁴⁸. Tıbbiye 16 yıl boyunca harap, karanlık, sağlığa zararlı binalarda hizmet verdiği gibi, Humbarahane'ye ulaşım da zordur (ulaşım neredeyse sadece denizden yapılabilmektedir ve kötü havalarda o da mümkün değildir). Ayrıca bu kışla, nüfusu yoğun bölgelere uzak olduğu için çevresine yeteri kadar faydalı olamamaktadır. Diğer taraftan Humbarahane'de Tıbbiye ile birlikte belli sayıda topçunun ve bir miktar savaş malzemesinin bulunması da uygun görülmemektedir⁴⁹. İstanbul'a gelen bir yabancı Tıp Fakültesini ziyaret etmek ister ise ya Humbarahane gibi zavallı bir kurum gösterilecek ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde böyle bir kurum yok denecektir⁵⁰.

46 A. Fauvel, "Bulletin, 30 Aralık 1864," s. 129-134.

47 ibid., s. 130.

48 Barozzi, "Bulletin," s. 81-85.

49 A. Fauvel, "Bulletin, 30 Aralık 1864," s.131.

50 ibid, s.133-34.

Tıbbiye'nin Humbarahane Kışlası'nın bir bölümünü işgal etmesinden hoşnut olmayan Topçubaşı (Tophane Müşiri/ Grand Maitre d'Artilerie), hükümetin Tıbbiye'yi taşıma projesini desteklemiştir. Hükümet, taşınması için mektebe iki yer teklif etmiş ve fikrini sormuştur. Bunlardan birisi Sarayburnu'ndaki bahçelerin arkasındaki bina, diğeri de Beşiktaş sırtlarındaki "Maçka Hazırlık Okulu" olarak tanınan binedir. Okul, bu yerleri inceleyecek bir komisyon kurmuş ve komisyon teklif edilen binaların harap halde olduklarını ve okulun ihtiyaçlarını karşılayamayacağını bildirmiştir⁵¹.

Gazette Médicale d'Orient'da Tıbbiye'nin taşınma meselesini tartışan Fauvel, teklif edilen her iki yerin de iskan edilmiş bölgelerin dışında, şehirden ve insanlardan uzakta olduğunu, kış mevsiminde Maçka'nın yolunu kar kapadığında hasta ve talebelerin buraya ulaşmasının zor olacağını belirtmektedir. Diğer taraftan, Tıbbiye yönetiminin teklif edilen yerlerin uygun olmadığını bildirmekle yetinmesini de eleştirmiştir: Tıbbiye yönetimi, ihtiyaçlarına cevap verecek yer hakkında hükümeti aydınlatmamıştır. Fauvel, "Okulun yapmaya cesaret edemediğini biz yapalım" diyerek, Tıbbiye'nin ilk kurulduğu yer olan Galata Sarayı'na taşınmasını teklif etmekte ve görüşünü kısaca şöyle açıklamaktadır: "Burada [Galata Sarayı'nda] çocuklara eğitim verecek olan hazırlık sınıflarının toplanması isteniyormuş ve burası bir tıp fakültesi için çok büyükmüş. Hazırlık sınıfları için başka bina inşa etsinler. Bütün bu düzenlemelerde maddi meseleler söz konusu. Çözüm ne olursa olsun, para harcanacak. Taşınınca öğretim malzemesi yeniden düzenlenecek ve ister istemez para harcanacak. Ancak bu harcamaların karşılığı kat kat alınacak."

Fauvel, bu yerleri teklif edenlerin okulun geleceğini ve gelişmesini düşünmediklerini ve yalnızca okulu Humbarahane'den çıkarmak istediklerini ileri sürmektedir. Yine onun verdiği bilgilere göre, Hükümet bu projenin devamını getirmemiştir. Kendisi Tıbbiye'yi bu yerlere taşıma fikrinin alt kadrolardaki görevlilerin fikri olduğunu düşünmektedir; zira, İmparatorluğu yönetenlerin ve okulu Fakülte'ye dönüştürmek gibi güzel bir fikri olanların böyle düşünmesi ihtimal dışıdır.

Fauvel'in 1864 yılında teklif ettiği gibi, Tıbbiye'nin Galata Sarayı'na taşınması hemen mümkün olmamıştır. 1865 yılında kolera salgınının başgöstermesi üzerine Mekteb-i Tıbbiye geçici olarak Hasköy'deki Gergeroğlu Konağı'na, idadisi ise Topkapı'daki Kırmızı Kışla'ya (tamir olunarak Gülhane Seririyatı'na ilave olunan bina) taşınmıştır. Kolera salgını geçtikten sonra Tıbbiye, Demirkapı'daki Topkapı Sarayı içindeki Taşkışla'ya nakledilmiştir. 1873 yılında

51 ibid., s.132.

Galata Sarayı'nda yeniden yaptırılan binaya taşınmış ise de, burada 5 sene yaşadktan sonra 1878'de tekrar Topkapı Sarayı'ndaki Taşkılla'ya getirilmiştir⁵².

Mekteb-i Tıbbiye'ye çok sayıda görevin birarada verilmiş olması

Mekteb-i Tıbbiye üzerindeki tartışmaların asıl kaynağı, Cemiyet üyesi Mühlig'e göre, görevi Osmanlı ordusu için hekim, cerrah ve eczacı yetiştirmek olan okula haddinden fazla görev yüklenmiş olmasıdır. Tıbbiye a) eğitime a, b, c'den başlamakta; b) öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşılamakta (beslemekte, giydirmekte, adetlerine korumakta); c) sivil hekimlik ile işleri yönetmekte; d) ordunun sağlık hizmetleri, sivil hekimlik, eczacılık mesleğinin uygulanması için nizamnameler hazırlamakta; e) adli tıp görevi görmekte, f) kanun ve nizamnameleri uygulamakta ve bunlara uymayanları takip etmektedir. Dolayısıyla Mekteb, bütün bu ağır işler altında ezilmekte ve hepsine yetişememektedir. Ona kızmak ve eleştirmek yerine acımak gerekir. Zaten bir cemiyet üyesi de, *Levant Herald* ve *Journal de Constantinople* adlı İstanbul gazetelerinin Mekteb'e yönelttikleri hücumlar yüzünden ona acıyarak ona "zavallı Mekteb-i Tıbbiye" ifadesini kullanmıştır⁵³.

1865 yılına gelindiğinde, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi ilgilendiren önemli bir gelişme, ordunun sağlık işlerinin yönetiminin bu okuldan alınarak Sultan'ın özel hekimi ve askeri hastahaneler müfettişi Marko Paşa'ya ve Hastahaneler Meclisi'ne (Conseil des Hôpitaux) verilmiş olmasıdır. Bu düzenleme, Mekteb'in idari yükünün aşırı olduğunu daha önce *Gazette Médicale d'Orient*'da ifade etmiş olan Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane tarafından çok olumlu karşılanmıştır⁴⁷. Bu olumlu görüşlerin sebepleri a) Konsey'in ordunun sağlık hizmetlerini yakından tanıyan kişilerden oluşması neticesinde o güne kadar Meclisi-i Mekteb-i Tıbbiye'nin çıkaramamış olduğu askeri hekimlikle ilgili nizamnameleri çıkarabilecek olması b) İdari yükünün azalması neticesinde, öğretim kadrosunun eğitim ve araştırmaya daha fazla zaman ayırabilecek olmasıdır. Cemiyet, daha önce Mekteb-i Tıbbiye müdürlüğüne yeni atanan Arif Bey'e yapması gerekenleri hatırlattığı -daha doğrusu akıl öğrettiği - gibi, bu yeni Meclis'e de Os-

52 Rıza Tahsin, *a.g.e.*, s.33, 48.

53 L.M. [Mühlig], "Ecole Impériale de Médecine devant la Presse Locale," s.97-103.

54 Bu konsey, İstanbul'daki ordu birliklerinin başındaki hekimlerden, askeri hastahanelerin başhekim ve yardımcılarında, merkez eczahanesinin müdüründen, 3 müfettiş ve bir kontrolörden oluşmaktadır. Bk. H.M. "Bulletin," *GMO*, 9e Année, Mai 1865, Nr.2, s.17-20. Rıza Tahsin, Hastahaneler Meclisi'nin askeriyenin sağlık işlerinin idaresi için kurulduğunu ve Hassa Ordu-yu Hümayunu, Tersane ve Tophane-i Amire sertabileri ve kışla-yı hümayunlar tabib-i evvelerinden meydana geldiğini bildirmektedir. Bk. Rıza Tahsin, *a.g.e.*, s.33.

55 H.M., "Bulletin," s.17-20.

manlı imparatorluğundaki askeri hekimliği Avrupa seviyesine getirmesi için ele alması gereken konuları bildirmektedir. Bunlar 3 maddede toplanmıştır:

- 1- Sağlam bir eğitimi sağlamak. Öğretim kadrosu, artık idari işlerle uğraşırken kaybettiği zamanı öğretim ve araştırma için kullanacaktır. Hükümet de biraz teşvik verirse, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Batı'daki kardeşleri ile rekabet edebilir.
- 2- Sağlık personelinin görevlerini bir nizamname ile kesin olarak belirlemek. Çok kere yeteneksiz bir otoritenin sürekli olarak işe karışması ve birbirinden farklı hareket eden iki otoriteye bağlı olmak, en iyi gayretleri bile söndürebilir.
- 3- Hekimin gayretlerini ve değerini teşvik etmek. Sivil hekimin çalışmasının karşılığı olarak aldığı ödül müşteri sayısındaki artıştır. Askeri hekimi taltif etmenin yolu onun rütbesini yükseltmektir. Ancak bazı rütbelere, bu rütbeler hak edilmeden ulaşılmaktadır. Örnek olarak, bir hekim yıllar boyu imparatorluğun vilayetlerini dolaşıp barış ve savaş zamanının bütün zahmetlerini çekerken bir diğer hekim, İstanbul hastahanelerinden birinde yorulmadan bir rütbeden diğerine geçebilmektedir. Askeri hekimliğin geleceğini "kısmet" belirlememelidir. Türkiye'deki hekimlerin bir gün yabancı ülkelerdeki meslekdaşları yanında şerefli bir mevkiye gelmeleri için, rütbe ilerlemelerini gösterilen gayrete göre düzenleyecek bir kanunun çıkmasıdır. Türkiye'de bir askeri hekimin ulaşabileceği en yüksek rütbe *miralay* (colonel) rütbesidir. Avrupa ülkelerinde ve Rusya'da ordu birliklerinin başındaki hekimler *general* (*mirliva, ferik*) olabiliyor. Fransa'da da eşdeğer bir rütbe alıyorlar. Eğer Konsey, misyonunun önemini biliyor ise ve bunu layıkıyla yapmak istiyor ise, ordunun sağlık personelinin iyiliği doğrultusunda yeni ünvanlar yaratmalıdır. Ve bunun meyvelerini Hükümet-i Şahane toplayacaktır. Konsey'in görevini anlayıp anlamadığını ve başarıp başaramayacağını zaman gösterecektir.

Okulun yapısına getirilen eleştiriler: Sivil tıp fakültesi mi? Askeri mektep mi?

1865 yılının sonuna doğru, devletin Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'yi yeniden düzenleme yolunda yeni girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Daha önce iki kere hekimbaşılık yapmış olan ve okulun eski öğrenci ve hocalarından Salih Efendi, Mekteb'in nazırlığına getirilmiş, Harbiye Nezaretinde ordunun sağlık hizmetlerini ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'yi ıslah edecek bir komisyon kurulmuştur. Komisyon üyeleri, Darüşşura reisi Marko Paşa, Mekteb-i Tıbbiye-i As-

keriye Nazırı, eski hekimbaşı ve Maarif Nazırı Salih Efendi ve Dartışsura üyesi Nuri Bey'dir. Diğer taraftan okul, Topkapı Sarayı'ndaki Gülhane'ye taşınmıştır⁵⁶.

Bir taraftan Türk hekimlerin Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitimin Türkçe yapılmasına dair girişimleri, diğer taraftan devlet katında Tıbbiye'yi yeniden düzenleme çalışmaları, Cemiyet üyelerini Mekteb'in yapısı, seviyesi ve geleceği konusundaki fikirlerini açıklamaya sevketmiştir. *Gazette Médicale d'Orient*'in Ocak 1866 tarihli nüshasında Mekteb'in ıslahı ve öğrencilerini konu alan iki ayrı yazı birden yayınlanmıştır. Servicen ve Zoeros imzalı bu yazılar, devlet tarafından yapılması düşünülen değişiklikler hakkındaki Cemiyet üyesi Frenk hekimleri görüşlerini yansıtmaktadır. Servicen, daha önce Fauvel'in 1864'te yaptığı gibi, okulun çok yönlü yapısını eleştirmiştir: "Mekteb-i Tıbbiye gerçekte nedir? Askeri bir okul mudur, sivil bir okul yani bir fakülte midir? Bu okul sürekli olarak hem bir yatılı askeri okul, hem sivil bir fakülte, hem ilkokul, hem eczacılık okulu, hem "officiers de santé" ve ebe yetiştiren bir okul yapılmak istenmiştir. Ona daha iyi nitelikler verme arzusu ile ona hiçbir özgünlük verilmemiştir... Bir yönü ile Bab-ı Ali'ye diğer yönü ile seraskerlik makamına bağlı olması "iki başlı bir organizasyon" olduğunu gösterir. Bu durum başlangıçta kabul edilebilir ise de zamanla bir dizi karışıklıklara sebep olmuştur."⁵⁷

Daha sonra okulun yeni yapısının nasıl olması gerektiği açıklanmıştır: "Orduya yeterli sayıda hekim sağlayacak bir askeri okula ihtiyaç olduğu kadar, sivillere doktor diploması verecek bir fakülteye de ihtiyaç vardır. Eğer çözüm isteniyor ise, bir taraftan rasyonel temeller üzerinde bir fakülte kurulmalı, diğer taraftan bugünkü tıp fakültesi askeri anlamda bir yatılı okula dönüştürülmelidir. Bu askeri yatılı askeri okulun öğrencileri, sivil öğrenciler ile aynı şartlarda okulun amfilerinde eğitim görerek derecelerini almalıdır. Öğrenciler arasındaki bu ayırım, eğitimin ve imkanların muntazam kullanımını sağlayacak ve fazla masrafı önleyecektir".⁵⁸

Tıp eğitiminin Türkçe yapılmasına ilk itiraz da bu makalede görülür. Servicen'e göre, bir okulun milliyetçiliği okulun dilinin yerel dil olmasına bağlı değildir. Camilerin çevresinde toplanan okullar (medreseler) milli kurumlar olarak kabul edilebilir mi? Burada öğretim Arapça'dır, öğrencilerin ellerindeki eserler Arapça'dır, öğrenciler dışında herşey Arapça'dır. Avrupa üniversitelerinde de

56 A. Zoéros, "L'École Impériale de Médecine et Ses Élèves," s.149.

57 Servicen, "Bulletin," s.145-149. Bulletin başlığı ile yayınlanan bu makale, *GMO*'nun dokuzuncu yıla ait İçindekiler Listesi'nde "Quelques mots sur les projets de réorganisation" başlığı ile yer almıştır.

58 Servicen, "Bulletin," s.146.

başlangıçta Latince kullanılmış ise de, kimse bu üniversiteleri gayri milliyetçi okullar olarak görmemiştir. Yerel dilde eğitime, yerel dil geliştikten sonra başlanmıştır."⁵⁹

Okulun devlet katında ve gençler arasında gözden düştüğü iddiası

Cemiyet'in, Mekteb'i ıslah etmeye yönelik girişimleri aslında onu gözden düşürmek için tavsiye edilen tedbirler olarak değerlendirdiğini yukarıda belirtmiştik. Bu durumun göstergesi olarak, öğrencilerin Galata Sarayı'ndaki Tıbbiye'nin ilk yıllarında olduğu gibi *binbaşı* olarak değil, *sol-kol ağası* olarak mezun olmaları ileri sürülmüştür. Diğer taraftan, yeni mezunlar Arabistan'a gönderilmiş ve uzun müddet rütbeleri yükseltilmemiştir. Tıbbiye'den mezun olanların fedakârca hizmet etmelerine rağmen okul ve öğrenciler gözden düşürülmüştür ve bunun sebebi de, bazı kişilerin Mekteb-i Tıbbiye'yi Mekteb-i Harbiye'ye, doktorları subaylara benzetmek istemesidir. Bugün Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin muhakkak aynı rütbe ile – *mülazım* – mezun olmaları istenmektedir. Bütün bunlar askeri hekimlerin hevesini kırmıştır. Rütbe ilerlemesinde ise benzerlik sağlanmamıştır. Harbiye mezunları, Tıbbiye mezunlarına göre daha hızlı ilerlemişlerdir. Şikayetler yapılmış ise de bunlar etkili olmamıştır. Öyle ki askeri hekimler hizmet etmekten kaçınmaya çalışmış, devlet hekimleri zorla taşraya göndermek zorunda kalmıştır. Hâmî bulanlar gitmekten kurtulmuşlar, korunmayan zavallılar gitmişlerdir. Eskiden hevesle arkasından koşulan şeyler, bugün korku verici olmuştur. *Binbaşı* (Major) üniforması bir zamanlar çok aranırken bugün genç doktorların gözünde bitmeyen eziyetlere mahkum olan suçlu elbisesi olmuştur. Ancak okuldaki gençlik zorluklara dayanmaz demek değildir ve son kolera salgınında gösterdikleri bağlılık, onların tutumlarını kötü olmadığını göstermiştir⁶⁰. Bu değerlendirmeleri yapan Zoeros Paşa şöyle devam etmiştir: Harbiye Nezareti'nde kurulan komisyon askeri hekimden çok hizmet beklesin ama onu ödüllendirmesini de bilsin, geleceğini düzeltsin, teşvik etsin ve hizmetlerinin değerini verecek bir kanun hazırlasın. Eğer hak ediyor ise ulaşamayacağı rütbe olmasın. Eğer onlar ile Mekteb-i Harbiye mezunları arasında benzerlik yaratılmak isteniyor ise, onları Bağdat ve Basra gibi uzak vilayetlere göndermekle kalınmamalı, ilerleme ve ödüllendirmede de benzerlik sağlanmalıdır.

O yıllarda Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Mekteb-i Harbiye arasında kuvvetli bir rekabet olduğu anlaşılmaktadır. Zoéros "Her taraftan rakip müesseseler yükseldi ve bunlar okulun menfaatini ve geleceğini korumak yerine, onu gözden

⁵⁹ ibid., s.148.

⁶⁰ A. Zoeros, "L'École Impériale de Médecine et ses Élèves," s.147.

düşürmek için çalıştılar" derken muhtemelen Mekteb-i Harbiye'yi ve Mekteb-i Tıbbiye'den sonra açılan diğer askeri okulları kastetmektedir. Mekteb-i Tıbbiye'ye gayri müslimler alınırken, emir bulunmasına rağmen diğer askeri okullara gayrimüslim talebe alınmamaktadır. Mühlig, 1863'te şöyle yazar: Birkaç sene önce tüm ırkların, milletlerin ve inançların eşit olduğu söylendi. Şimdi bu ilkenin uygulanmasına bakalım. Bu prensibin açıklanmasından kısa süre sonra, Kırım Savaşı (Guerre d'Orient)'ndan sonra, askeri okullara ve bahriye okuluna da gayrimüslim öğrenci alınacağı bildirildi. Bu okullardan birinin müdürünün yeni emri bana gülümseyerek bildirdiğini hâlâ hatırlıyorum. Ben de cevaben gülümsedim. İkimiz de gülümsemekle iyi ettik zira bu okulların kapıları hiçbir zaman Hıristiyan öğrencilere açılmadı. Bu anlamda Mekteb-i Tıbbiye, Hıristiyan ve musevi öğrenci alan tek devlet okulu olduğu için imtiyazlıdır. Nizamname'ye göre öğrencilerin 2/3'si Müslüman, 1/3'i gayrimüslimler arasından alınmaktadır⁶¹.

Sonuç

Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin yayın organı *Gazette Médicale d'Orient*'da 1857-67 yılları arasında çıkan yazılar üzerinde yaptığımız bu inceleme, Cemiyet'in Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye çeşitli eleştiriler getirdiğini göstermiştir. Cemiyet üyelerine göre, Mekteb'in eleştirilmesinin sebebi Cemiyet'in "Mekteb'e duyduğu ilgi" ve onun "iyiliğini ve gelişmesini istemesi"dir. Tesbit edilebilen az sayıdaki olumlu görüş arasında en sık tekrarlananı, Tıphane'nin kurulduğu 1827 yılı ile 1857 yılı arasında geçen 30 yıl içinde Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin ordunun ihtiyacı olan hekimleri yetiştirmede başarılı olduğu, diplomasız hekimleri (*empiriques*) ve hekimlik yeteneği tartışılır yabancı hekimleri ordudan uzaklaştırdığı görüşüdür. Ancak olumlu görüş ifade eden az sayıdaki cümle de çoğu zaman *ama* veya *fakat* kelimeleri kullanılarak olumsuz şekilde sona erdirilmiştir. "Mektep orduda diplomalı hekim sayısını arttırmıştır *ama* Tıbbiye'den elde edilen neticeler hükümetin onun için yaptığı fedakârlıklar karşısında yetersizdir. Mekteb-i Tıbbiye kendinden bekleneni verememiştir. Okul iyi öğrenci yetiştirmektedir *fakat* bunlar az sayıdadır.

Cemiyet tarafından yöneltilen eleştirilerin bir kısmı akılcı ve doğrudur; zira bir müddet sonra Cemiyet'in önerdiği bazı çözümlerin uygulandığı görülür. Örneğin idadilerin Tıbbiye'den ayrılması, 1865 yılında ordunun sağlık işlerinin Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye'den alınıp Hastahaneler Meclisi'ne devredilmesi gi-

61 L.M.[Mühlig], "L'École Impériale de Médecine devant la Presse Locale," *GMO*, VIIe Année, Octobre 1863, Nr.7, s. 103.

bi. Ancak Cemiyet'in önerdiği düzenlemelerin bir kısmı (örneğin giriş şartlarının değiştirilmesi, öğrencilerin Tıbbiye'de başarılı olabilmeleri için Türkiye'deki ilkokullarda Fransızca öğretilmesi vb.) Mekteb-i Tıbbiye'deki yabancı nüfuzunu korumaya yöneliktir. Diğer taraftan, yazıların çoğunda Tıbbiye'de yapılanları küçümseyen ve okul yönetimine akıl öğreten bir üslup kullanılmıştır. Mektep Nazırı değiştiğinde, yeni nazıra neler yapması gerektiği *GMO*'da yayınlanan yazılar ile bildirilmek istenmektedir. Bütün bu menfi ve küçümser yaklaşımlara rağmen, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de tıp eğitiminin tarihi yazılırken Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin Mekteb-i Tıbbiye hakkındaki görüşlerinin göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı inancındayız. Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin o tarihlerde Türk üyesi bulunmadığından –Türk doktorların Cemiyet üyeliğine kabulü birkaç istisna dışında 1890'lı yıllarda olmuştur– *GMO*'da çıkan görüşler münhasıran Cemiyet'in İstanbul'da yaşayan Avrupa'lı üyelerine veya gayrimüslim Osmanlı üyelerine aittir. İleride, adı geçen dönemde (1857-1867) Tıbbiye mezunu Türk doktorların Mekteb hakkındaki görüşleri de belirlenebildiği ve Cemiyet'inkilerle karşılaştırıldığı taktirde Tıbbiye ve tıp eğitimi tarihinin daha doğru olarak yazılabileceğine şüphe yoktur. Ancak Tıbbiye mezunlarının hemen devlet hizmetinde görevlendirilmiş olması, Tıbbiye hakkındaki düşüncelerini Cemiyet üyeleri gibi açıkça beyan etmelerini bir ölçüde engellemiş olduğu kanaatindeyiz.

EK

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Yönetimine Dair Nizamname⁶²

Her zaman tebaasının huzur ve refahını ve bilimin ilerlemesini düşünen Hazret-i Şahaneleri Sultan Abdülmecid Han hükümdarımız ve velinimetimiz (Allah onun devletini ebedi kılsın) son olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin nizamlarının da takviye ve tesviyesini arzu edip, söz konusu nizamların bu defa Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin nizamlarına uygun olarak kaleme alınmasını ve bazı yerlerinin tıp bilimlerinin ilkelerine uygun olarak düzeltilmesini emir buyurmuşlardır.

62 Bu kanunnamenin Türkçe'ye aktarılmasında iki metinden faydalanılmıştır. Önce kanunnamenin İstanbul'da Fransızca olarak basılan ve "Traduction du réglement relatif à la direction de l'École Impériale de Médecine" başlığını taşıyan metin Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu çeviri, daha sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (İrade Dahiliye Nr. 24140 (8 Ca 1273 / 4 Ocak 1857) bulunan "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname" başlıklı Osmanlıca orijinal metin ile karşılaştırılarak yeniden düzenlenmiştir. Dönemin terminolojisini yansıtmada faydalı olacağı düşüncesiyle, Osmanlıca metinde yer alan terimler (nazır muavini, hafız-ı kütüb gibi) günümüz Türkçesine çevrilmeden bırakılmıştır. Fransızca basılı metin ile arşiv belgesi arasında belirlediğimiz küçük farklar ve diğer gerekli açıklamalar dipnotlarda verilmiştir. Ayrıca gerekli görülen bazı Osmanlıca ve Fransızca terimler olduğu gibi veya parantez içinde çevirimize alınmıştır.

Böylece, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de bir komisyon kurulmuş ve söz konusu kanunname aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. Bütün kurumlarda olduğu gibi, hangi temel üzerine kurulursa kurulsun, bir okul ancak nizamnamesinde belirtilen özel fonksiyonları ve çeşitli görevleri sürekli ve düzenli olarak yerine getirdiği zaman gelişebilir ve yaşayabilir.

Eğer nizamlar ikide bir değiştirilirse sonunda bunlar ortadan kalkar, diğer taraftan eğer hiç değişiklik yapılmaz ve ilk şekliyle bırakılırsa hiçbir ilerleme olmadığı gibi hiçbir fayda da elde edilemez. Bazen bazı maddelerde yapılan değişiklikler neticesinde gelişme ve düzelme sağlandığı görülmüş ise de, bu değişiklikler nizamları bir müddet bozabilir ve sarsabilir. Ancak konulan ilkeler her zaman istikrarlı bir tarzda muhafaza edilirse, arzu edilen sonuçlara ulaşılır.

Buna karşılık, herşeyden önce, istisnasız bütün memurların görev ve işlevlerini devamlı olarak belirlemek çok önemlidir. Bütün memurlar *nazırın (directeur-en-chef)* buyruğu altındadır. Bu kişi, memurlara görevlerini icra ettirmekle sorumlu olmalıdır ve her bir memuru özel imtiyazlarına göre değerlendirmelidir. Aynı şekilde, eğer nazır söz konusu nizamlara aykırı davranırsa, şahsına saygıda kusur etmeden onun bu davranışını engelleyecek bir başka kişinin buyruğu altında bulunmalıdır. Her ne kadar yukarıda söylendiği gibi her bir kişinin görev ve işlevlerini değiştiremeyecek şekilde belirlemek lâzım ise de, nizamnamenin bazı teferruatının layığıyla mütalaa olunamamış olduğu, zamanla ve tecrübe neticesinde anlaşıldığında, çaresine bakılmaksızın işleri olduğu gibi bırakmak akliseline aykırıdır ve pek hünerli bir davranış değildir.

Benzer bir durumda muhakkak gerekli vasıtalara ve değişikliklere başvurmak ve bunları uygulamaya koymak gerekir. Yine de, bu durumlarda mümkün olduğu kadar ihtiyatlı ve temkinli davranmak gerektiği gibi, faydasından emin olmadan, deneme mahiyetinde hiçbir tedbir alınmamalıdır; tek bir kişinin görüşü ve fikri üzerine söz konusu nizamlarda hiçbir şey düzeltilemez ve değiştirilemez. Ancak yetenekleri, saygınlıkları, zekâları, pratik ve teorik bilgileriyle seçkinleşmiş şahsiyetlerden meydana gelen özel bir *meclis (conseil)* kurulacaktır. Bu meclis sadece okulun iyiliğine ve menfaatine yönelik olarak kendisine teklif edilen yeni tedbir ve vasıtaları birer birer titizlikle tartışacak ve kararının neticesi, Dârüşşûrâ-yı Askerî'ye iletmek üzere bu meclisin başında bulunan Serasker Paşa'ya sunulacaktır.

Bu meclisin (*Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye, Conseil de l'Ecole de Medecine*) hazırladığı raporda, şartlar bir hususun değiştirilmesini gerektirdiği takdirde, bu değişikliğin bu meclise haber verilmeden ve onun rızası olmadan yapılamayacağı ve bu değişikliğin iyi olduğuna karar verildiği takdirde de bunun gerekli emirlerin verilmesinden sonra uygulamaya konulacağı hususu nizamnameye dahil

edilmelidir. Tecrübeler göstermiştir ki, bu şartlar tam olarak yerine getirilmeden ne başarı ümid edilebilir ne de başarıya ulaşmak mümkündür; ayrıca vakit israfı ve düzene aykırı davranma zarar getirir. Bu layihada yazılı bulunan düzenlemeler, ilk akla gelen fikirler olmadığı gibi evveliyatı olmayan fikirler de değildir; Avrupa'nın en meşhur okullarındaki düzenlemelere ve ayrıca, bütün millet ve halklara fayda getirdiği tecrübelerle belirlenmiş ve kabul edilmiş olan haki-miyet ve mahkûmiyet ilkelerine dayanır. Ayrıntılarına gelince, bunlar hazırlanırken zamanın ve mekânın şartları gözönünde bulundurulmuştur; diğer bir ifadeyle bunların, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin bugünkü durumuna uygun olmasına dikkat edilmiştir.

Mektebin idaresi iki kısma ayrılır: eğitim - öğretim düzeni ve iç düzen. Birincisi hocalar, ikincisi subaylar ile ilgilidir.

Söz konusu subaylar, öğretim ile ilgili meselelere karışmayacaklardır. Hocalar, subaylar ve diğer bütün memurlar, mektebin yönetimi ile görevlendirilen nazırın emri altında bulunacaklardır.

Nazırın görevi, nizamnameleri uygulamakla sınırlıdır ve bu konuda mutlak otorite sahibi olduğundan mektepte düzenin sürdürülmesinden sorumludur. Düzenin sağlanmasına yönelik emirler, aşağıda belirtilen öğretim söz konusu olduğunda, sınıflarda düzeni sağlamak, öğrencilere sorulacak soruların hazırlanmasını gözetmek ve ilgili bütün işleri düzenlemek Meclis-i Tıbbiye'nin (*Conseil de l'Ecole de Medecine*) görevi olacaktır. Öğretilmesi gereken sanat ve fenler ile ilgili değişiklikler yapmak gerektiğinde, bu değişiklikler Meclis-i Tıbbiye'nin aracılığı ile yapılacaktır. Diğer bir ifadeyle çeşitli bilim ve fenler arasında bir bağıntı ve ilişki bulunduğundan, bunlarla ilgili her türlü düzenlemeler hocaların fikirlerine bağlıdır. Özel durumlar, diğer işler ve gerekli ıslahat söz konusu mecliste tartışılacak ve karar Dârüşşûrâ-yı Askerî'ye sunulacaktır. Eğer bu karar Dârüşşûrâ-yı Askerî tarafından onaylanırsa, ilgili talimnâme seraskerin emriyle verilecektir.

Mektebin bütün memurları ve öğrencileri istisnasız bu emirlere itaat etmek zorundadır. Meclis-i Tıbbiye, mektebin durumuyla, gelişme derecesiyle ve gelecekte elde edilmesi beklenen çeşitli neticeler hakkında padişâhı bilgilendirmek amacıyla, her sene, genel imtihanlar döneminde bir rapor (*müzekkire*) hazırlar. Bu raporda mektebin bütün işleri, sene içinde verilen dersler, görülen işler ve eğitimin gelişmesi ile öğrencilerin rahat ve menfaatleri için yapılanlardan bahsedilecektir. Rapor, Meclis-i Tıbbiye'nin üst yazısıyla seraskerliğe takdim edilecektir.

Öğrencilerin ve görevlilerin kıyafetlerinin nasıl olması gerektiği konusunda da gereken yerden bir emir çıkarılacak ve herkes bu emre uygun hareket edecektir.

Mektebin bütün hesapları mektep nazırının gözetimi altında olacak ve devlet-i şahanede yürürlükte olan sisteme göre tutulacaktır.

Gerekli görevliler aşağıda bahsedildiği şekilde düzenlenecek ve belirlenecektir. Her birinin görevinin yine aşağıdaki şekilde sınırlanması Mekteb-i Şahane'nin temel ilkelerindedir:

Memurların Sayısı ve Ünvanı

Nazır	1
Mektebin iç işleriyle görevli kâtipler	2
Mektebin dış işleriyle görevli kâtipler	3
Kayıt kâtibi	1
Meclis-i Tıbbiye için	
Türkçe kâtibi	1
Fransızca kâtibi	1
Fransızca kayıt memuru	1
Türkçe kayıt memuru	0
Nazır muavini	1
Hoca-i tercüme	1
maiyetine memuren bir nefer kâtip	
Tercüman	3
maiyetine memuren bir nefer kâtip	
İlm-i emraz-ı dahiliye muallimi (<i>professeur de pathologie interne</i>)	1
Seririyat-ı tıbbiye muallimi ⁶³ (<i>chef de clinique interne</i>)	1
Seririyat-ı tıbbiye muavini (<i>professeur de clinique interne</i>)	1
İlm-i emraz-ı hariciye muallimi (<i>professeur de pathologie externe</i>)	1
Seririyat-ı cerrahiye muallimi (<i>chef de clinique externe</i>)	1
Seririyat-ı cerrahiye muavini (<i>professeur de clinique externe</i>)	0
Kırık çıkık fenni muallimi (<i>professeur de fracture et de luxation</i>)	1
Tıbb-ı kanunî (<i>adli tıp, médecine légale</i>) muallimi	1
Müfredat-ı tıp muallimi (<i>professeur de matière médicale</i>)	1
İlm-i emraz-ı ayniye muallimi (<i>professeur de maladies des yeux</i>)	1

63 Osmanlıca metinde burada "fenn-i mezkuru ilm-i emraz-ı hariciye muallimi talim cylemekte olduğu" kaydı vardır.

İlm-i emraz-ı umumiye (<i>pathologie générale</i>) muallimi	1
Hıfzıssıhha (<i>hygiène</i>) muallimi	1
Fenn-i kıbâle (ebelik) muallimi, talebeler için	1
Fenn-i kıbâle (ebelik) muallimi, ebeler için	1
Fizyoloji muallimi	1
İlm-i teşrih (anatomi) muallimi	1
Fethü'l-ecsâd (disseksiyon, <i>anatomie pathologique</i>) muallimi	1
İlm-i teşrih ve fethü'l-ecsâd muallimlerinin muavini (<i>prosecteur</i>)	0
Maiyetine memur kadavracı (<i>domestique</i>)	0
İlm-i nebâtat (botanique) ve acâyib ül-hayvânât (<i>zoologie</i>) muallimi	1
Mumaileyhin muavini (<i>assistant</i>)	1
İlm-i emraz-ı cildiye muallimi (<i>professeur des maladies de la peau</i>)	1
Kimika muallimi (<i>professeur de chimie</i>)	1
Muavini	1
Maiyetine memur bir nefer hizmetçi (<i>serviteur</i>) ⁶⁴	1
Fenn-i saydelanî-i kimyeviye muallimi (<i>professeur de pharmacie</i>)	1
Fenn-i cerrahî-i sagir muallimi (<i>professeur de petite chirurgie</i>)	1
Fizika muallimi (<i>professeur de physique</i>)	1
Muavini	1
İlm-i hesap ve cebir ve hendese ve heyet muallimi	1
Lisân-ı fransevî ve coğrafya ve tarih-i umumî muallimi	1
Sarf-ı Fransevî ve tarih muallimi	1
Sarf-ı Fransevî muallimi	1
İbare-i fransevî (Fransızca okuma) muallimi	2
Arapça hocası	3
Farsça hocası	1
Hatt-ı Fransevî (<i>güzel yazı, calligraphie</i>) hocası	1
Hatt-ı Fransevî halifesi (<i>sous professeur</i>)	1
Resâil-i Türkiye ve imlâ (Türkçe okuma ve imlâ) hocası	0
Ressam (Resim hocası)	1
İmam	0
Müezzin	1
Hastahane	
Vekilharç ve müdür	1
Maiyetindeki memurlar	2
Esvab emini	1
Hizmetkârlarından mevcut olan	1

64 Bu sayı Fransızca metinde bir, Osmanlıca metinde 0'dır.

Okul kapısı çukadarı	1
Mevad-ı hariciye-i tıbbiye için bir nefer refiki	0
Veznedar	0
Hafız-ı kütüb	0
Alât tamircisi	1
Merametçi (tamirci)	1
Trampetçi	1
lüzumu takdirinde alınacak bir nefer	0
Kapıcılar	4
Muayenehane memuru	1
Mektebin iç hizmetlerine nezaret etmek üzere	
Ser hademe, iç hizmetler için	1
Üç refikinden mevcut olan	1
Kışla bekçisi	
Hademeler (10 öğrenci için bir tane) mevcut olan	36
İki nefer hamam hademesi	0
Mektebin iç ve dış temizliği ile görevli iki hizmetçiden mevcut olan	0
Kandilci	1
Refiki	1
Ahçı	3
Yahudi öğrenciler için	1
Gerekli iki ahçı	0
Ser bahçevan	0
Botanika bahçesi inşa olduğunda icab eden 4 nefer bahçevan	0
Berber, öğrenciler için	0
Çamaşırcı	
4	
Kabile (ebe)	
4	
Ser aşıcı	
1	
Su yolcu	
1	
Jurnalci (gazete getiren komi)	1
Fenarci (gece bekçisi)	5
İhtiyaç halinde bir diğeri	0
Klinik hastahanesi için anbarcı	1
Fenn-i ispençiyari-i ameli muallimi (professeur de pharmacie pratique)	1
Eczacı	
2	

Hastahanedeki her 6 hasta için nizamname gereği bulundurulması gerekten hizmetçiler, mevcut sayı	13
Meydan (bina avlusu) hizmetçisi	2
Kafesçi (Çamaşır kurutmakla mükellef hizmetçi)	0
İki çamaşırcı, mevcut olan lüzumu olan	1 0
Ahçı	1
Mekteb-i mezkûrda kâin hurufat ve litografya basmahanesi memuru	0
Maiyetindeki müstahdem basmacı ve ressam	3
Lüzumu olan basmacı	2
Hizmetçi	1
Eczahane-i Amire (Pharmacie centrale = Merkez eczahanesi)	
Ser eczacı	1
Türk kâtip ⁶⁵	0
Yazıcı ⁶⁶	0
Fransızca kâtip ⁶⁷	0
Eczacı	6
Çırak	6
3 \ Havancı	6

Her yerde ve her görevde kanunlar ve nizamlar geçerlidir ve bunlar, konmuş nizam ve ilkeleri daha önceden öğrenmiş olan memurların görevlerine devamı sayesinde sürüp gider. Ayrıca, eğer aşağıda belirtildiği şekilde haksız olduğu tesbit edilmedikçe görevlilerin işine son verilmediği veya bunlar değiştirilemediği taktirde, bu kanunları çok iyi öğrenmiş bulunan memurlar sayesinde kanunların tam olarak uygulanması sağlanır ve özellikle eğitim ve öğretimde hızlı gelişmelere tanık olunur. Buna göre, gelecekte, mektebin hiçbir hocası veya herhangi bir görevlisi, bir hatası veya haksızlığı veya hizmetteki kusur ve dikkatsizliği veya ona emanet edilen işlerde gevşeklik veya yolsuzluğu görülmedikçe veya istifasını vermedikçe ve seraskerin izni olmadan Meclis-i Tıbbiye tarafından ne işten çıkarılabilir ne de değiştirilebilir.

Mektebin herhangi bir bilim dalında bir hocaya ihtiyacı olduğunda, Meclis-i Tıbbiye önünde sınava girebilmesi için mektep kamuya açık ilan verecektir. Adaylar arasından en yetenekli ve şayanı tercih olanı seçilecektir. Bu imtihan olmadan hiç kimse hoca tayin edilemeyecektir.

65 Osmanlıca metinde yalnızca "kâtip" olarak geçiyor.

66 Fransızca metinde yok.

67 Osmanlıca metinde yok.

Nazırın görevleri

Nazırın görevleri, iç hizmetlerle ilgili işlerin hepsini kapsar. Mektebin bütün düzen ve intizamından, öğrencilerin üniformalarından ve öğretimden sorumludur. Bütün muhasebe işleri onun gözetimi altındadır. Ayrıntılarla ilgilenmeden hesapları genel olarak gözden geçirir. Memurlarını görevlerini yapmaya mecbur tutarak onların hem nüfuz ve itibar kazanmaları ve hem de birbirlerine teşvik ve gıpta olmak anlamında, her memura görevini hakkı ve layığıyla eda ettirmeye çalışacaktır. Nazır bütün işleri şahsen yapmaya çalışmayacaktır. Mektebin yönetim çarkının eksenini olarak, emri altındaki görevlilere destek olacaktır. Bütün kanunname ve talimatnamelerin hükümlerine uymak zorunda olan kişilere emirleri ve tenbihleri, duruma göre ya kendisi icra edecek ya da maiyyetindeki memurlara icra ettirecektir. Bazı olağanüstü durumlar olmadıkça zikr olunan kanunname ve talimatnameleri ve okula ait emirler ile tenbihatları değiştirmeye ve bunlara aykırı hareket etmeye yetkisi yoktur.

Acil durumlarda da seraskere şahsi gözlemlerini sunmak ve ondan izin ve emir almak durumundadır. Olağanüstü durumlar ve olaylar sona erdikten sonra nazır, üstlerinin emirleri doğrultusunda yapmak durumunda kaldığı değişiklikleri iptal etmeli ve önceki emirleri uygulamayı sürdürmelidir; yani, kanun ve nizamları ve aldığı emirleri kelimesi kelimesine yerine getirmelidir. Öğretimi geliştirmek, öğrencilerin gayretini artırma yolunda bütün imkânları sağlamak, onlarda ilgi uyandırmak ve onların entelektüel ve fizik güçlerini arttırmak için çaba gösterecektir. Eğitim sırasında yapılacak şeylerin ayrıntılarını gösteren günlük çalışma çizelgesi (*hizmet-i yevmiye cetveli*) hazırlatacaktır: Bu çizelgede, ihtiyat ile tesbit ettiği çalışma ve dinlenme saatleri ve ayrıca her saat yapılması gereken işler ayrıntılarıyla belirtilecektir. Mektebin belirli bir yerine asılacak çizelgenin bir kopyası da günlük öğretim ve işlerin yazıldığı deftere kaydedilecektir. Mevsimler veya önemli olaylar günlük çalışma saatlerini değiştirmeyi zorunlu kıldığında, nazır, bu çizelgede değişiklik yapıp kaydedecek, eski çizelgenin yerine yenisini asacaktır. Bu çizelge, Meclis-i Mekteb-i Tıbbiye tarafından düzenlenecektir. Her perşembe günü, nazır bizzat odaları ve öğrencileri teftiş edecektir. Mümkün mertebe, iç hizmet ve düzenin teminiyle ilgili emirleri nazır muavinine ve muhasebeye ait emirleri de kâtipler dairesinde görevli efendilere verecektir. Nazır muavini ve zikredilen efendiler bu emirleri ilgili kişilere iletceklerdir. Nazır, daha alt kademelerdeki memurlara doğrudan emir verdiği durumlarda, bunlar ilgili emirleri yerine getirecekler ve derhal üstlerine bilgi vereceklerdir. Mektep nazırını ve muavininin aynı anda başka yerlerde görevlendirilmeleri doğru değildir. Bu sebeple her ikisi de aynı anda makamlarında bulunamazlık edemezler.

Mektep nazırı, mektepte çeşitli konularda yapılan çalışmaların her gün ayrı ayrı yazılmasını ve kendisine ertesi gün sunulmasını sağlayacaktır. Öğrencilerin giyimi ve üniformalarının düzen içinde bulunmasından sorumlu olduğundan, bütün öğrencilerin aynı şekilde, birbirlerinden farksız olarak giyinmiş olmalarına dikkat edecektir. Kıyafet nizamnamesinde öngörülen hususları iptal edemeyecek, bunlara hiçbir şey ilâve edemeyecek ve değiştiremeyecektir. Sık sık derslere girecek ve öğretimin belirlenen düzen üzere yapılmasına özen gösterecektir. Benzer şekilde, hocaların kendilerine verilen görev doğrultusunda görevlerini dikkatle yaptıklarını, öğretilmesi gereken maarif ve fûnûnun aynen ilgili nizamnamelerde belirtilen derecelendirmeye uygun olarak öğretilmesine özen gösterecektir.

Nazır muavininin görevleri

Nazır muavini (*sous-directeur*), iç hizmetlerde mektep nazırına aracı olur ve nazır bulunmadığı zaman onu temsil eder. Mektep nazırının iç hizmetlerle, mektep içinde düzenin teminiyle, öğrencilerin tutum ve öğretimiyle ilgili emirlerini yetkili kişilere aktarır ve bu emirlerin münasip şekilde uygulanmasını sağlar. Nazır muavini emir vermek durumunda kaldığında, bunu en büyük yetki sahibi olan mektep nazırına haber vererek yapar. Mektep nazırı bulunmadığı zaman, nazır muavini ona her hafta iç hizmet ve mektebin düzeni hakkında genel bir rapor (*takrir-i umumî*) göndermek zorundadır ve bu rapor günlük çalışma raporlarının (*müzekkire-i yevmiyye*) bir özeti mahiyetindedir. Mektep nazırını gelen emirlerden ve bunların uygulanmasından ayrıntılı bir şekilde haberdar eder. Nazıra bildirilmesi gereken önemli ve acil bir olay meydana geldiğinde, nazır muavini bunu ayrı olarak, genel haftalık raporun gönderildiği günü beklemeden yapar.

Nazır muavini, nazırın okul içindeyken verdiği veya okul dışından gönderdiği emirleri uygulatmakla görevlidir. Bu emirlerin uygulanmasında önemli bir engelle karşılaştığında durumu nazıra veya nazır görevli olarak İstanbul dışında bulunuyor ise, seraskere bildirir. [Nazır muavini, iç hizmetlerin her hususuna bakan zâta aracıdır. Bu kişi bulunmadığında vekâlet eder ve iç hizmetlerin düzen ve intizam ile yapılması, özel kıyafetler (üniforma) ve eğitim – öğretime dair emirleri ve tenbihleri gerekenlere tebliğ eder, bu emirlerin lâıykıyla yapıp yapılmadığına dikkat eder. Kendisi birşey tenbih edeceği zaman bile kendi tarafından emretmez mutlak âmiri olan nazırın ağzından emreder. Nazır, herhangi bir görevle İstanbul dışında ise, seraskere haber verir.]⁶⁸ Nazırın yokluğunda, yu-

68 Köşeli parantezler arasında yer alan kısım Fransızca tercümede bulunmayıp, Osmanlıca metinden alınmıştır.

karıda bahsedilen günlük çalışma raporlarının özetlerinin yazıldığı evamir defterini tutmakla görevlidir. Bu defter bütün bir sene için tutulur ve sene sonunda okulun diğer defterlerinin yanına yerleştirilir ve saklanır. Nazır muavini, bu defter yanında, öğrencilerin isimlerini ve onlarla ilgili diğer bilgileri kaydettiği bir defter daha tutar ve bu deftere öğrencilerin aldığı mükâfat ve cezaları kaydeder. Nazır muavini hasta olduğu veya okulda bulunmadığı zaman, günlük hizmetin çeşitli dalları için kendisine mektepte hoca muavini (*assitant professeur*) olarak nöbetçi bulunan doktor vekâlet eder. O taktirde, mektep nazırına sunulması gereken raporlar, notlar ve dilekçeler doğrudan doğruya bu doktora arz edilir. Nazır muavini kanun ve nizamnamelerin uygulanmasına özen gösterir ve öğrencilere verilen öğretimde bir gerileme veya bir düzensizlik farketdiği zaman bunu mektep nazırına bildirir. Her gün, dersler bittiğinde hocaların raporlarını dinler ve bunların özetini yaparak mektep nazırına gönderir veya arz eder. Bu özete alınmasında fayda gördüğü tedbirleri de ilâve eder. Mektep nazırına hocalardan gelen istekleri de iletir. Bu talepler, eğer nazır uygun görürse Meclis-i Tıbbiye'de görüşülür.

Nazır muavini aynı zamanda hocalar tarafından kendisine sunulan notları yazdığı, öğrencilerin eğitim ve öğrenim derecelerini gösteren müstakil bir defter daha tutar. *Meclis-i Tıbbiye* her sene bu deftere başvurarak, öğrencilerin yetenek derecelerine göre sınıfları düzenler. Ayrıca, her sene yapılan doktora imtihanına alınacak olan öğrencileri belirler.

Nazır muavini, günlük çalışma cetvellerinin zamana ve mevsimlere uygun şekilde düzenlenmiş olmasına ve bunların dershanelerde asılı bulunmalarına dikkat eder. Her sene görevlilerin ve öğrencilerin toplam sayısını, öğrencilerin gösterdiği gelişmeyi, sene içindeki çalışmaların ürünlerini, yapılan önemli değişiklikleri içeren bir genel rapor (*takrir-i umumî*) yazılır. Bu rapor, Meclis-i Tıbbiye'de görüşülür ve meclis raporun doğru olduğuna karar verdikten sonra, rapor mektep nazırı tarafından seraskere sunulur.

Hocaların görevleri

Hocaların (*professeurs*) her biri kendisine ait maarif ve fûnûnu öğretmekle görevlidir ve hepsi, verecekleri derslerle ilgili olarak düzenlenen kanunname hükümlerine uymaya mecbur oldukları gibi bunlara karşı gelmekten de kaçınacaklardır. Öğretim ile ilgili bütün taleplerini nazır muavinine bildirecekler, o da bunları yetkili kişiye aktaracaktır.

Sene boyunca öğrettikleri konuları her ders için ayrı bir rapor halinde hazırlayarak mektep nazırına sunacaklardır.

Öğrencilerin, kendilerine verilen dersler hakkındaki şüphelerini uygun cevaplar ile gidermek için sınıftan çıktıktan sonra yarım saat okulda kalacaklardır. Hoca muavinini olan nöbetçi doktor sık sık etüd salonlarını (*mütâlahaneleri*) gezecek ve öğrencilerin ders çalışmalarını izleyecektir.

Hocalar, her sene yapılan *doktora* imtihanları için mektepte belli saatlerde bulunacaklar ve kendiicrine Meclis-i Tıbbiye tarafından verilen listede adı bulunan öğrencileri imtihan edeceklerdir. Her ders ve sınavdan sonra nazır muavinine, öğrencinin öğrenim derecesini belirleyen notları vereceklerdir.

Muavinleri olan hocalar, kendileri sınava girmeyecekler ise, özel sınavda (*imtihan-ı hâs*) muavinlerine temsil hakkı verebilirler. Ancak hocalar, kendileri okuldayken hasta olmadıkça, kendilerine vekâleten muavinlerine ders verdiremezler.

Eğer hocalardan biri, hasta olduğu için veya başka bir meşru sebepten dolayı bir müddet okula gelemez ise, derslerin muhakkak onun muavinini tarafından verilmesi zorunluluğu yoktur; Meclis-i Tıbbiye'nin seçtiği bir kişi, hasta veya gelmemiş olan hocayı temsil etmekle görevlendirilir.

Hocalar, öğrencilerin haftalık teftişinde bulunmak zorunda değildir. Kendileri öğrencilere bizzat ceza verme hakkına sahip olmamakla beraber, öğrencilerin gösterebilecekleri itaatsizlik ve saygısızlıkları nazır muavinine (o yok ise mektep nazırına) bildireceklerdir.

*Nöbetçi zabitlerin nezaretine memur hoca muavinini olarak
nöbetçi bulunan doktorların görevleri*

Adı geçen doktorlar, nöbetçi bulunan sınıf serhalifelerinin (*chef surveillant étudiant*), serhademe ve refiklerinin özel hizmetlerine dair aşağıda zikredilen maddelerde belirtilen bütün işlerin iyi ve tam olarak yapılmasından sorumludurlar. Nöbet tutan serhalifelerin kontrol edilmiş bir pusula üzerine hesaplanmış tayınlarını tam olarak almalarına, bu tayınların kaliteli ve temiz olarak hazırlanmış olmasına ve bütün eşyaların (odun, kömür vs.) kullanımında savurganlık yapılmamasına dikkat etmelidir. Yatma trampeti çaldıktan sonra mumların söndürülmesi ve mangalların örtülmesi dikkat gerektirdiğinden, bu subaylar trampet sesinden yarım saat sonra, mektebin tamamını gezip, yatakhaneleri ziyaret edip, ateşlerin söndürülüp söndürülmediğini kontrol edeceklerdir.

Mektebin tüm hizmetkârlarını gözetecek ve onlara verilen görevleri gerektiği şekilde yapmalarını sağlayacaklardır. Bu hizmetkârların uygunsuz bir davranışta bulunmamasına özen göstereceklerdir. Aralarında görevini yapmayan biri çıktığında, bu durumu, her gün nöbetçi doktor tarafından düzenlenerek nazır muavinine takdim kılınan günlük raporda belirteceklerdir.

Dışarıdan gelen önemli bir zât mektebi gezmek istediğinde, mekteb nazırı veya muavin ona refakat edecektir. Nöbetçi doktorlar, her konudaki günlük hizmetlerin icrasından, mektebin düzeninden sorumludur. Görevlerini münavebe ile yaparlar ve nazır muavinlerinin emri altındadırlar. Nöbet tutan subay, iç hizmetlere, terbiyehane ve hapishanenin düzenine, iç ve dış temizliğe ve trampetlerin muntazam çalınmasına özen gösterecektir. Nöbette bulunduğu sürede, okuldan hiç ayrılmayacaktır. Ancak bir meslektaşı gönüllü olarak onun yerini almayı kabul ederse ayrılabilir.

Nöbet tutan her subay, geceyi okulda geçirmeye mecburdur, sınıflara girerek bütün öğrencilerin mevcut olup olmadığını kontrol edecektir. Yoklama tefişi sırasında ve ders saatlerinde, öğrencileri toplayacak ve emri altında bulunan serhalifeye onları bir bir saydıracaktır. Ders saatlerinde öğrencileri sınıflara çağırmak için trampet çaldıracaktır. Sık sık odaları, terbiyehane ve hapishaneleri ziyaret edecek ve bunların temiz tutulmuş olmasına dikkat edecektir.

Terbiyehanede tutuklu bulunanların, ceza olarak tatil günlerinde mektepte tutulanların belirli zamanlarda derslerine çalışmalarına özen gösterecektir. Eğer bu kişilerden haklı olduğuna inandığı bir talep gelirse, duruma göre bu isteği yerine getirecektir. Eğer dışarıdan önemli bir zât veya nazır veya muavin mektebi gezerse ona eşlik edecektir. Mektebin iç hizmetlerine memur nöbetçi bulunan serhalife, serhademe ve rüfekâsı da yine nöbetçi doktorların maiyyetlerinde olarak düzen ve intizama yönelik her hususu nöbetçi doktorlara bildirileceklerdir. Bunlar da münavebeli olarak hizmet vereceklerdir. Serhalife servis nöbetinde iken, teftiş için öğrencileri toplamada yardıma ihtiyaç duyarsa nöbette olmayan serhalife⁶⁹, nöbetçi doktorun gözetimi altında ona yardım eder. Nöbette bulunan serhalife, nöbetçi doktorun gözetiminde öğrencileri sayacak ve onlara mektep nazırının emirlerini okuyacaktır. Yabancı biri mektebi ziyarete geldiğinde kapıcı onu şahsen veya birkaç kişi ile nöbetçi doktora götürecektir. Nöbetçi doktor ziyaretçinin mektepte işi yoksa onu kabul etmeyecek ancak görülecek işi varsa onu iyi karşılayacak ve ilgi gösterilmesini sağlayacaktır.

Serhalife, trampet işaretlerinin verilmesinden sorumludur. İzinli çıkan öğrencilerin isimlerini kaydedecektir. Dönüşlerinde ilgili kişiye bütün öğrencilerin tam olup olmadıklarını, dönmeyenleri ve okula geliş saatlerini bildirecektir.

Nöbetçi doktor, geceleri huzurun temininden, serhalifeleri ve serhademeleri sorumlu tutar. Huzurun sağlanıp sağlanmadığını kontrol eder ve sağlanmadığı takdirde, huzuru temin için geceleri okulda dolaşır.

69 Osmanlıca metinde serhademe.

Okulun iç ve dış temizliğine dikkat eder. Kuru ekmek cezasına çarptırılan veya terbiyehanede hapis tutulan öğrencilerin belli saatlerde derslerini çalışmasını sağlar. Tatil günlerinde mektepte kalan öğrencileri sık sık sayar.

Kapı çuhadarı ve veznedarın görevleri

Veznedar geçerli usullere uygun olarak okulun muhasebesi ile ilgili her şeyi düzenler. Yapmakla mükellef olduğu işlerin hacmına göre emri altında bir veya daha fazla memuru olacaktır. Kapı çuhadarı kendine verilen evrakın dikkatle ve zamanında ödenmesine ve kaybolmamasına dikkat edecektir.

Esvab emininin görevleri

Bu memur elbiseleri, çamaşırları, kısaca mektebin bütün malzemesini gözetmek, bütün bu eşyaların iyi şekilde imal ve tamir edilmesini sağlamak ve kullanımdan düşenleri yenilemekle yükümlüdür. Bütün bu eşyaların hesabını muntazam olarak tutacak ve verdiği hizmetin büyüklüğüne göre, emri altında birkaç memur çalışacaktır.

Kışla bekçisinin görevleri

Kışla bekçisinin görevi, okulun binasını ve eşyalarını iyi durumda muhafaza etmektir. Bunun için zaman zaman meydana gelen zararı belirlemek ve kontrol etmek için mektebi gezer ve incelemelerde bulunur. Bu memur, esvab emininin emri altındadır. Harab olan eşyayı kışla bekçisine tamir ettirmek sorumluluğu da esvab eminine aittir.

Kışla bekçisi, esvab emininin gözetimi altında öğrencilere ihtiyaç duydukları eşyaları dağıtır ve dağıtım sırasında bu eşyaların temiz ve kusursuz olmalarına dikkat eder. Ancak bu eşyalar öğrencilere verildikten sonra, eşyaların sorumluluğu, bunları elinde bulundurduğu süre içinde öğrenciye aittir. Kışla bekçisi, her gün yaptığı işleri esvab eminine rapor eder.

Kapıcının görevleri

Kapıcı, mektebin kapısından hiçbir zaman ayrılmayacak, her zaman orada bekleyecektir. Memurların geçişine doğal olarak engel olmayacak fakat izne veya tatile çıkacağına dair belge göstermeyen hiçbir öğrenciyi dışarı bırakmayacaktır.

Öğrencilere genel tatil verildiğinde, kapıcı, dönüş günü (mesela pazar günü) mektebe belirlenen saatten geç dönen öğrencilerin adlarını bir listeye yazacak ve tam geliş saatlerini belirtecektir. Daha sonra bu listeyi nöbetçi serhalife verecek, o da listeyi nöbetçi doktora teslim edecektir. Nöbetçi doktor, gelmeleri gereken saatten daha geç gelenlerin hak ettikleri şekilde cezalandırılmaları için durumu nazır muavinine rapor edecektir.

Eğer yabancı bir kişi mektebe girmek isterse, kapıcı bu kişiyi nöbetçi doktora haber verecek ve onun olumlu veya olumsuz cevabına göre ziyaretçiyi içeri alacak veya ona red cevabı verecektir.

Trampetçilerin görevleri

Trampetçiler, nöbetçi doktorun emri altında münavebeyle görevlerini yapacaklardır. Nöbetçi doktor, trampetçilerin üniformalarını giymiş olarak öğrencilerin toplanması gereken saatlerde düzenli bir şekilde hazır bulunmalarına dikkat edecek ve onları teftiş etmekle görevli olacaktır.

Haft-ı kütüb, muhafız-ı âlât ve yardımcıının görevleri

Bu memurlar kitapların ve fizik aletlerinin korunmasıyla görevli olup, bunun neticesi olarak bu eşyaların kaybolması, bozulması ve imhasından sorumlu olacaklardır. Muhâfız-ı âlât, aletleri söküp temizleme ve yeniden kurma konusunda yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Fizik hocasının gözetimi altında fizik deneylerinde kullanılacak aletleri hazırlayacaktır. Herhangi bir yere kitap veya alet vermek gerektiğinde sözü geçen muhafızlar, bunları isteyen kişinin elinde nazır muavini tarafından tasdik edilmiş bir belge olmadıkça hiçbir kitap veya aleti ödünç veremezler. Daha sonra, aynı kişiden, verdikleri eşyayı geri isterler.

Kütüphanede bulunan bütün kitap ve defterin tam bir kopyası Bâb-ı Seraskeri'deki ruznamçeye⁷⁰ kayd ettirilmelidir. Yeni kitap ve aletler temin edildiğinde, bunlar da aynı şekilde ilgili defterlere ilâve edilmelidir. Bu memurlar fizik hocasının emri altındadır.

Mektebin ihtiyaçları doğrultusunda talep edilip alınan kâğıt, kalem, kurşun kalem, boya ve bunlara benzer diğer bütün eşyalar yukarıda yazılı usule göre satın alınmalı ve muhafız-ı kütübe teslim edilmelidir. Öğrencilere ve diğer kişilere dağıtılması ancak yukarıdaki gibi tasdik edilmiş bir makbuz karşılığı yapılacaktır. Hesaplar her ayın sonunda bu makbuzlar ile ödenecektir.

70 Günlük olayların yazıldığı defter.

Kimyahane hizmetçisinin görevleri

Bu memur, kimya⁷¹ hocasının emirleri ve gözetimi altında bulunacaktır. Kimya aletlerinin, ecza ve levazımatının kaybindan, bozulmasından ve tahrib olmasından sorumludur. Gerek çeşitli aletleri sökme ve temizleme, parlatma ve yeniden kurma konusunda gerekse adı geçen hocanın gözetimi altında yapılan kimya deneylerinde kullanılacak aletleri ve maddeleri hazırlama konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmalıdır. Kimya hocasının mührünü taşıyan bir emirname gösterilmedikçe hiçbir kimseye hiçbir alet ve ecza verilmemelidir; eğer bir kişi böyle bir emirname getirirse, ondan sened alıp istediğini teslim eder. O andan sonra, teslim aldığı şeyden o kişi sorumlu tutulur.

Bu memur, kendisine teslim edilmiş olan ve muhafazasından sorumlu olduğu bütün aletleri, eczayı ve diğer levazımatı bir deftere yazacaktır. Zamanla gelen yeni eşyaları da aynı deftere işleyecektir. Her ay kırılan, kaybolan aletlerin ve kullanılan eczanın hesabı görülür.

Muavin-i hocaların görevleri

Hocalardan biri bir mani halinde dersi okutamadığında, Meclis-i Tıbbiye, gerek muavinler gerekse o dersi okutmaya liyakati olanlar arasından uygun birininin o hocanın yerine vekâlet etmesini mutlaka kararlaştıracaktır.

Eğer hocalardan biri değiştirilir veya işine son verirse, aynı meclisin onun yerini tutacak muktedir ve ehliyetli bir kişiyi seçmesi elzem ise de, şimdilik her hocaya bir muavin (*aide-professeur, assistant*) tayin edilecektir. Bu muavinler derse devam ederek hocaların uyguladığı yöntemleri tam olarak öğreneceklerdir; öğrencilere gerekli soruları soracaklar ve okuyup yazmalarına bakarak gerekli şeyleri onlara açıklayacak ve açık bir ifade kullanıp öğrencilerin güvenini kazanacaklardır. Hocalar hasta olduklarında veya gelediklerinde onlara vekâlet edecek ve eğer hocalar mektepten ayrılır veya başka bir yere tayin edilirse, muavinler onların yerine tayin edilecektir. Muavinler okulda öğrenimlerini tamamlamış öğrencileri arasından seçilerek yeterli sayıda temin edilebileceğinden, derslerin kesilmesine meydan vermeden öğretim sürdürülebilir.

Meclis-i Tıbbiye'nin oluşturulması ve görevleri

Meclis-i Tıbbiye'nin başında mektep nazırı bulunur. O bulunmadığı zaman, nazır muavini Meclis-i Tıbbiye'ye başkanlık eder. Meclis-i Tıbbiye aşağıdaki üyelerden oluşur:

71 Osmanlıca metinde "kimika" şeklinde yazılmıştır: "kimika hocası", "kimika aletleri" gibi. Ancak kimya laboratuvarı "kimyahane" olarak adlandırılmıştır.

Söz konusu nazır muavini; aynı mektepte tıp dersleri veren hocalar; Has-sa ve Dersaadet ordu-yı hümayunlarının tabib-i evvelleri; Tersane-i Amire ve Tophane-i Mamure'nin tabib-i evvelleri; Dersaadet ordu-yı hümayunu mensup-larından Bâb-ı Vâlâ-yı Hazret-i Seraskerî Hastahanesi ve Maltepe Askeri Hasta-hanesi'nin tabib-i evvelleri; hastahaneler müfettişi; eczacıların teftişiyle görevli kişiler; eczacıbaşı; Mekteb-i Tıbbiye idadisinden iki hoca ve mektepte hizmet veren iki muavin bey.

Meclis-i Tıbbiye, nazır veya nazır muavini olmadan ve hoca ve muavin-lerin yarısı mevcut bulunmadan toplanamaz. Meclis başkanının oyu çift oy de-ğindedir.

Söz konusu meclis, eğitim-öğretim ve tıbbî işlerle ilgili herşeye bakacak-tır. Derslerin düzenlenmesi, nasıl anlatılacağına belirlenmesi ve günlük çalışma çizelgesini hazırlamakla görevlidir. Meclis üyelerinden herbirinin, müzakere sı-rasında, eğitim işlerine dair fikirlerini beyan etme hakkı vardır; ancak bunları meclise sunmadan iki gün önce mektep nazırı veya nazır muavinine bildirecek-tir.

Kâtiplik yapmakla görevli kişi, tartışma ve konuşmaları, karar ve yargıla-rı kaydeder. Her toplantının zabıtları ayrı bir deftere kaydedilir ve mevcut üye-ler tarafından bizzat imzalanır.

Her mesele oy çokluğu ile karara bağlanır; yani, katılan üye sayısının ya-rısından bir fazlası hangi şıkkı tercih ederse o şıkkın icrasına girilir.

Sene sonu sınavları Meclis-i Tıbbiye başkanının ve üyelerinin önünde ya-pılır. Sorulan sorulara öğrencilerin verdiği cevaplar meclis tarafından kaydedilir. Meclis, daha sonra verilen cevapları ve öğrencinin sene içindeki durumuna dair hocalar tarafından verilen notları değerlendirerek öğrencileri ehliyet ve kazanıl-mış haklarına göre sınıflandırır. Hangi öğrencilerin bir üst sınıfa geçeceğine ve-ya imparatorluğun hizmetinde kullanılacağına, hangilerinin dersleri tekrar ede-ceğine veya yeteneksizlik sebebiyle okuldan uzaklaştırılacağına karar verir.

Meclisin toplanması nazırın davetiyle olur. Nazır ne zaman gerekli görür-se meclisi toplar. Nazır mevcut olsa da, meclisi şahsen toplamayıp muavini-den meclisi toplamasını isteyebilir. Nazırın yokluğunda bütün haklar nazır muavini-ne verilir.

Eğer bir konuda oy çokluğu ile karar alındıktan sonra nazır bu kararın ak-sine emir verir ise, meclis üyeleri böyle bir davranışa karşı çıkarak yukarıda zik-redilen zabıt defterine itirazlarını yazacaklardır. Meclisin her üyesinin sözü ve fikri dinlenecektir; eğer içlerinden biri dinlenmez ve görüşünü ifade etmesi en-gellenir ise, o üye buna karşı çıkıp itirazını zikredilen deftere yazabilir.

Bu defter her senenin sonunda incelenmek üzere seraskere sunulacak, diğer zamanlarda nazır muavininin sorumluluğunda bulunacaktır. Deftere kayıtlar geçirilmeden önce, nazır muavini defterin her sayfasını numaralandıracak ve bir bir kontrol edecektir. Okulun muhasebesi ve yönetimiyle ilgili herşey meclisin gözetimi altında bulunacaktır.

Cezalar

Büyükler için: 1. Yakışık almayan kelimeler sarfetmek; 2. Buyruğu altında olan memurlara el kaldırmak; 3. Haksız yere ceza vermek.

Küçükler için: 1. Şikayet hakları bulunduğu halde mırıldanmak, yakışık-sız kelimeler sarfetmek, itaatsizlik etmek; 2. Verilen cezalara muhalefet etmek; 3. Uygunsuz davranışlarda bulunmak; 4. Kavga çıkarmak; 5. Trampet çalmakta iken sınıfa veya başka bir göreve gitmemek, 6. Tenbihlere ve düzeni korumaya yönelik nizamla karşı gelmek; 7. Mekteb tarafından kararlaştırılan ödev ve görevleri, tembellik veya ihmalkârlık sebebiyle yapmamak veya yerine getirmemek. Bunlar ceza gerektiren davranışlar olup, düzene ve nizamla aykırı hatalar ve suç işleme cesareti gösterenler işledikleri suçun ağırlık derecesine göre cezalandırılır. Eğer bu suçlar tekrarlanır ve alışkanlık halini alırsa veya sınıflarda işlenirse, bunlar ağır suçlar olarak değerlendirilecek ve cezaları da orantılı olarak daha ağır olacaktır.

Hiçbir öğrenci tek bir suç için birden fazla veya peşpeşe ceza almayacaktır. Öğrenciler yalnızca mektep nazırı veya muavini tarafından cezalandırılabilir. Mektep nazırı aynı zamanda cezayı azaltabilir veya arttırabilir, değiştirebilir veya iptal edebilir. Çekilmekte olan bir cezanın iptal edilmesi gerektiğinde, cezayı verdiren kişiye yanıldığını bildirip cezayı iptal etmesini ister. Bu kişinin haksızlığı belirlenirse onu cezalandırır.

Ceza her zaman işlenen suç ile orantılı olmaz; suçu işleyen kişinin davranış ve karakterine göre hafifletilip arttırılabilir. Nasıl olursa olsun, şuurlu ve hak-kaniyetli hareket edilecektir, her türlü gazez ve tarafgirlikten kaçınılacaktır.

Amirler kendi buyruğu altında çalışanların suç işlememeleri için daima gayret gösterecektir ve ceza uygulamak zorunda kaldığında her zaman cezayı hafifletme imkânı arayacaktır. Bir kişiye ceza verirken aşağılayıcı sözler sarfetmeyecek ve kişiye ceza vermekteki hedefinin yalnızca onun görevlerini yapmasına ve düzeni korumaya yönelik olduğunu ispatlamak için her zaman sakin davranacaktır. Verilecek cezalar şunlardır:

Subaylara: sade tutuklama; mektep nazırı tarafından azarlanma veya sertçe bir hapis; *Öğrencilere:* Mektepte hapis veya terbiyehaneye koyma; mektep nazırı tarafından azarlanma; suçun evamir defterine yazılması; hapsedilme; suçun ağırlığına göre dayak.

Terbiyehaneye kapatılan öğrenciler, belirtilen saatlerde sınıflarına girecekler ve derslerini kaçırmalarına izin verilmeyecektir; öğretilen fenleri çalışmaya devam edecekler ve dersleri bittikten sonra tekrar gözaltına alınacaklardır. Öğrencilerin zamanında hapsedilmelerinden, vaktinde salıverilmelerinden ve hapiste lâyıkiyla muhafazalarından nöbetçi bulunan hoca muavini doktor sorumludur.

Terbiyehanede tutuklu bulunan öğrenciler, teneffüse ayrılan zamanın bir kısmında da derslerine çalışacaklardır. Hapishaneye kapatılan öğrenciler birbirlerinden ayrı tutulacak ve ders görmek için sınıflara gitmeyeceklerdir.

Şikayetler

Toplu olarak şikayette bulunmak yasaktır. Şikayeti olan kişi bunu tek başına ve ayrı yapacaktır. Bazen hatalı raporlar veya başka bir sebepten dolayı haksız veya aşırı cezalar verilmiş olabilir. Bu konuda yapılacak şikâyetler aşağıdaki kurallara göre kabul edilecektir. Her şikâyet mektep nazırına veya onun yokluğunda nazır muavinine yapılır. Hiçbir öğrenci, mahkum olduğu cezaya önce itiraz edemez. Şikâyeti yakışsız bir dille ifade edenin şikayeti dinlenmez. Şikâyet ve benzeri başvurulardan haberdar olan nazır, tahkik ettirdikten sonra eğer bu şikâyetler doğru ise hakkını verir. Haksız yere şikayette bulunanın cezasını arttırır.

Günlük rapor (müzekkire-i yevmiyye)

Nazır muavini, her gün, okutulan dersler hakkındaki gözlemlerini, hocaların öğrencilerinin öğrenimine dair hazırladığı pusulaları ve ayrıca şikâyet ve talepleri içeren bir rapor yazacak ve bunu ertesi sabah mektep nazırına sunacaktır.

Hoca muavini olarak nöbetçi bulunan doktor da günlük bir rapor hazırlayacak ve burada cezaları, istekleri, şikâyetleri ve mektebin düzeni ile ilgili diğer hususları belirtecek ve bu raporu mektep nazırına ertesi günün sabahı sunacaktır. Mektep nazırı, Klinik Hastahanesi'ne bakan hoca tarafından hazırlanacak ve takdim olunacak günlük raporu da getirecektir.

Mektep nazırı bu raporların içeriği ve ayrıca iç hizmetler ile ilgili gerekli emirleri verecektir. Nazır muavini bu emirleri daha önce zikredilen evamir defterine kaydederek sayım işlemi sırasında öğrencilere okuyacaktır.

Raporlar sunulduğu sırada nazır muavini bulunmuyorsa, nöbetçi doktor mektep nazırı tarafından verilmiş olan emir ve tenbihleri bir an evvel nazır muavinine bildirmeye gayret eder ve hocalar ile diğer memurları ilgilendiren emir ve talimatları birer birer kendilerine tebliğ eder.

Eğer mektep nazırı isterse, onun yokluğunda, raporlar nazır muavinine sunulabilir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de evli öğrenci bulunması nizama aykırı ise de, daha önce kabul edilmiş olan bazı evli öğrenciler vardır. Bunları mektepten uzaklaştırmak mümkün ise de, uzun süre okumuş ve büyük masraflarla yetiştirilmiş zeki ve olgun öğrencilerin elden çıkarılması doğru değildir. Dolayısıyla, halihazırda mektepte bulunan evli öğrenciler mektepte kalacak, ancak gelecekte, öğrencilerin doktor çıkmadan evlenmelerine izin verilmeyecektir.

İster Müslüman ister reaya olsun, on beş yaşından büyük öğrenciler okula alınmaz. Evli öğrenci asla okula kabul edilemez. Bundan böyle okula her sene alınacak öğrenciler eğer devlet-i âliyenin Müslüman tebasından iseler bunlar imtihanla mekatib-i rüşdiye-i şahanelerden alınırlar. Müslüman olmayan talebeler dahi Meclis-i Tıbbiye'de imtihan olunup, mektebe alınmaya şayan oldukları tasdik edildikten sonra kabul olunacaktır.

Yukarıdaki şartlar dışında, ister Müslüman ister reayadan olsun, zeki görünüşlü ve vücutlarında bir kusur olmayanlar kabul edilip yukarıda söylendiği gibi kabiliyetli olmayanlar veya organ eksikliği bulunanlar veya bir hastalığı olanlar veyahut tıbben kendisinde tahsile engel bir hastalığın oluşması beklenenler asla okula kayıt ve kabul edilmeyeceklerdir.

Mektebin imtihan-ı umumîsi, her zaman usule uygun olarak Şaban ayının sonuna doğru sultanın huzurunda yapılır. Tatil, Ramazan ayında olur ve Şevval ayının ilk günlerinde dersler başlar. İmtihanlardan sonra o yıl okuldan mezun olan doktorlar ile imtihanlardan sonra okuldan çıkarılan⁷² öğrencilerin yerine Şevval ayında yeni öğrenciler yerleştirilir. Bu öğrencilerin üçte ikisi müslüman tebadandır. Şevval ayı sonunda öğrenci sayısı tamamlanmış olur ve sene içinde başka öğrenci kabul edilmez.

Yukarıda zikredilen evli öğrencilere haftada iki kere, ebeveyni İstanbul'da bulunan diğer öğrencilere ise haftada bir kere geceyi okul dışında geçirme izni

72 Osmanlıca metinde ruhsat verilen ifadesi kullanılmıştır.

verilecektir. Yasal bir sebep yoksa öğrencilerin başka geceleri de okul dışında geçirmelerine müsaade edilmeyecektir. Öğrenciler, tatil günlerinde sınıfların serhalifeleri ile beraber mesire yerlerine gidebilir. İstanbul'da kimseleri bulunmadığı için, İstanbullu olmayan öğrencilere haftada bir gün gündüz izni verilir. Ancak bunlar geceyi dışarıda geçiremezler ve akşam belirtilen saatte geri dönmek zorundadırlar.

İstanbulu öğrenciler içinde hastalananlar olduğunda, anne ve babaları arzu ederse bunlar evlerine gönderilir; istemedikleri takdirde imparatorluğun diğer vilayetlerinden gelen öğrenciler gibi hastahaneye gönderilirler.

Bugünkü Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin ilk dört sınıfı idadiye-i tıbbiye sınıfları (hazırlık sınıfları) olarak kabul edilir. Her öğrencinin aylık maaşı aşağıdaki gibidir:

1. ve 2. sınıf öğrencileri için 20 kuruş

3. sınıf öğrencileri için 30 kuruş

4. ve 5. sınıf öğrencileri için 40 kuruş

Beş⁷³ sene sonunda imtihana tabi tutulan ve eline sertifika alarak beşinci sınıfa (Tıbbiye'nin birinci sınıfı) geçen öğrenciler de ayda 40 kuruş maaş alırlar.

6. ve 7. sınıf öğrencileri ayda 80 kuruş

8.sınıf öğrencileri ayda 100 kuruş

9.sınıf öğrencileri ayda 120 kuruş

10.ve son sınıf öğrencileri ayda 140 kuruş maaş alacaklardır.

Her sınıfın halifesi olan öğrenci, diğer öğrencilerden 10 kuruş fazla maaş alır. Onuncu ve son sınıfa gelmiş öğrenciler, imtihanla sertifika alarak doktor çıkacağı sene önce üç kere *doktora* imtihanına girer ve sonra Sultan'ın huzurunda imtihan-ı resmiye icra olunur. Öğrenciler okuldan binbaşı (*major*) ve kolağalık (*adjutant-major*) rütbeleriyle çıkmakta iseler de her birinin bilgi ve derecesine göre rütbe verilmediğinden, bundan böyle üç doktora imtihanında da "âlî-ül-âlâ" cevap verenler binbaşılık ve "âlâ" ve "karîb-i âlâ" derecede cevap verenlere kolağalık rütbeleri tevcih buyrulur. Başlangıçta bundan yüksek rütbe verilmeyecektir.

İzin günlerinde okuldan çıkan öğrenciler, gezecekleri yerlerde edepli davranacak, rastladıkları askeri subaylara ve diğer saygıdeğer kişilere hürmet ede-

73 Nizamnamenin Osmanlıca ve Fransızca metinlerinde 5 yazılmış olmasına rağmen, yukarıda hazırlık sınıfının 4 sene sürdüğü belirtilmiştir.

cek, şüpheli yerlere gitmeyecek, çirkin davranışları olan kişilerin yanında bulunmayacaktır. İznin ertesi günü, belirlenen saatte yeniden okula dönecektir. Belirlenen saatten birkaç saat geç dönenler ve o günkü teftişte bulunmayanlar, nöbetçi doktorun *jurnalinde* (günlük rapor) belirtileceklerdir. Gecikmelerinin yasal bir sebebi olmadığı anlaşılırsa ve sebepsiz yere orada burada dolaşarak vakit kaybettikleri belirlenirse azarlanacaklar veya bir sonraki hafta izin alamayıp okulda kalacaklardır.

Okulun nizamları gereğince, ders programına (*ders jurnalleri*) uygun olarak ders saatlerinde çalınan trampet sesiyle birlikte öğrenciler, sınıflara (*dershanelere*) ve etüt salonlarına (*mütâlahane*) çabuk ve gürültüsüz olarak girerler.

Ders ve etüt saatlerinde, ne sınıflarda ne de etüt salonlarında birbirleriyle konuşmayacaklardır. Verilen derslere dikkat edecek, anlamadıkları bir şey varsa, bunu ders sonunda hocalarına soracaklardır.

Sınıflara zamanında girmeyenler veya ders sırasında konuşanlar veya sorulara cevap veremeyenler nazır muavinine her gün sunulan günlük raporlarda belirtilecek olup, nazır muavinini de böyle kişiler için verilmesi gereken cezaları mektep nazırına bildirecektir.

Teneffüs salonlarında öğrencilerin çubuk içmesine izin verilecektir. Ancak yatak odalarında, yatakhanelerde ve sınıflarda hiçbir zaman çubuk içemeyeceklerdir.

Öğrenciler trampet sesiyle sınıflara girerken yatak odalarında ne açıkta ne de yataklarının üzerinde hiçbir şey bırakmamış olacaklardır; bütün eşyalar dolaplarında olacak ve yatak odalarının düzenli kalmasına dikkat edeceklerdir.

Herhangi bir sınıfın sene içinde iyi çalışmamış olan ve imtihanlarda başarı gösterememiş olan öğrencileri, bir sene daha aynı sınıfta bırakılacaklardır. Eğer ikinci sene de imtihanlarda bu öğrencilerde ilerleme görülmez ise ve bu da onların yeteneksizliği, tembelliği ve kötü eğiliminden kaynaklanıyorsa, bu öğrenciler dört hazırlık (*idadi*) sınıfından hangisinde olursa olsunlar, ister Müslüman ister reayadan olsun, okuldan atılacaklardır.

Eğer tıbbiye sınıfı olan ileri sınıflardan bir öğrenci aynı durumda ise, yani tembel ve geri kalmış ise doktorluktan ve ilgili rütbeden mahrum edilecek ve *officier de santé* tabir olunan küçük hekimlikte kalacak ve tembellikte daha ileri giderse küçük *cerrahlıkta* (*sıra cerrahlığı*, *petite chirurgie*) istihdam olunacaktır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de her gün okunması gereken derslerin saatlerini bildirmek üzere bir çizelge (*cetvel*) hazırlanmıştır. Ders trampetesi bu programda yazılı saatlerde çalınacaktır. Bütün öğrenciler, trampete çaldıktan en çok beş dakika sonra sınıflarında bulunmak zorundadır.

Bu usule riayet etmeyen ve şurada burada vakit geçiren veya yüksek sesle konuşan, sınıflarda ders sırasında gürültü yapanların isimleri, hocaların her gün sunmak zorunda olduğu *jurnallerde* belirtilecektir ve suçlular teneffüs vakitlerinde dershanelerde hapis suretiyle tevkif olunarak cezalandırılacaklardır.

Öğrenciler, kendilerine her gün öğretilen derslere dikkat etmeli ve bunları gerektiği gibi iyi ezberlemelidir. Derslerde bir yeri anlamadıkları takdirde hocalardan açıklama istemelidir.

Her perşembe günü, sabah derslerinden sonra sıra ile hocalar tarafından, hafta içinde işlenen derslerle ilgili olarak öğrencilere sorular yöneltilir. Bu sorulara memnuniyet verici cevaplar getiremeyen öğrenciler, bu dersleri iyi anlamamış sayılacaktır. Bu öğrenciler ve gördükleri dersleri defterlerine kaydetmemiş öğrenciler haftalık *jurnallere* kaydedilecek ve ceza olarak o haftanın tatil günlerinde, öğrenmedikleri dersleri defterlerine yazmak ve bunları ezberlemek için okulda tutulacaktır. Öğrenciler arasında babası, annesi, akrabaları İstanbul'da olanlar varsa, her cumartesi akşamı evlerine gitmek için izin alabilirler. Okuldan çıktıklarında ve gezdikleri yerlerde yakaları düğmelenmemiş göğsü açık olarak gezemezler ve askeri bir subay veya saygıdeğer bir şahıs gördüklerinde selâm vermek zorundadırlar. Şüpheli yerlere gitmeleri yasaktır. İzin saatinden 24 saat sonra yeniden okula dönmek zorundadırlar.

Bu talimatlara aykırı davranmaya cesaret edenler ve mazeret göstermeden izinden geç dönenler yani dönüş saatinden bir veya iki gün sonra dönenler, ceza olarak ertesi hafta veya veya icabına göre birkaç hafta izin verilemeyerek cezalandırılacaklardır.

Bu mektebin öğrencileri, mektepte buldukları süre içinde; terbiyeli olmayı, edebe aykırı davranışları farketmeyi de öğrenmiş olacaklarından bu gibi durumlarda daima makbul usule uygun hareket etmeli ve ayıplanacak davranışlardan kaçınılmalıdırlar.

Kötü söz söylemeye, ahlâka aykırı ve meslektaşlarını küçük düşürücü sözler söylemeye veya aralarında kavga çıkarabilecek hareketlerde bulunmaya cesaret edenler, bir veya üç gün hapis ile cezalandırılacaklardır. Hapis cezası, yaptıkları haksızlık ve hakaretin şiddetine göre verilecek, ancak bu öğrenciler ders saatlerinde sınıflara götürüleceklerdir.

Öğrenciler, giysilerini ve kendilerine her sene verilen bütün eşyaların temizlik ve muhafazasına dikkat edecekler, teslim aldıkları şekilde giymek zorunda oldukları giysilerin şeklini değiştirmeyeceklerdir. Giysilerin şeklini değiştirenler sözlü olarak azarlanacak, kaybeden veya tahrip edenler bunların zararını ödeyeceklerdir. Dolayısıyla, her hafta yapılan genel teftiş sırasında bu hususa özellikle dikkat edilecek ve suçlulara karşı yukarıda bildirilen şekilde davranılacaktır.

Hocaların ve subayların emir ve talimatlarına inatla karşı gelen öğrencilere gerekli cezalar verilecektir. Dolayısıyla, ahlâka aykırı benzer davranışlarda bulunanların durumu söz konusu mektebin meclisinde incelenecektir ve sabit olan suçun derecesine göre, suçlular, meslektaşlarına örnek olması için, 20 ile 40 sopa darbesi ile cezalandırılacaktır. Bu ve yukardaki paragraflarda yazılı bulunan ayıplanacak hareketlerden daha ağır suçlar işlemiş olanlar cezaname-i askeri hükümlerine uygun olarak cezalandırılacaktır.

Nizamnamenin ilişik olduğu iradenin tarihi:
8 Cemaziyelevvel 1273 (4 Ocak 1857)

Fransızca tercümenin üzerindeki kayıt:
İstanbul, 15 Zilkade 1274 (27 Haziran 1858)

The Criticisms Brought on the Ottoman Imperial School of Medicine by the "Société Impériale de Médecine de Constantinople" between 1857-1867

Feza Günergun & Nuran Yıldırım

The foundation of the Imperial School of Medicine (*Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*) in Istanbul in 1827 was a landmark in the history of medical education in Turkey. About thirty years later, in 1856, the "Société Impériale de Médecine de Constantinople" (*Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane*) was founded by the European physicians then present in Istanbul for the Crimean War. The society was enlarged through the memberships of non-muslim Ottoman physicians. *The Gazette Medicale d'Orient*, the Society's journal, contains several articles criticizing the Imperial School of Medicine. The present paper aims to study these articles and assert the relation between the society and the school.

Criticism was mainly brought on the organisation, administration, location, teaching staff, education and graduates of the medical school. Positive opinions were rare and immediately followed by severe criticisms. Some of the criticisms, on the other hand, were rational and true: Alterations and renovations were then made on certain issues. For instance, the secondary school was separated from the School of Medicine or the army's health affairs were removed from the School's control and put under the administration of "Conseil des Hopitaux." There were also criticisms aiming to maintain the European, especially French, cultural dominance in this institution. Most of the articles were written in a style despising what was conducted at the School or giving advice to the administration. This attitude resulted mainly from the fact that the Society considered itself an institution directing and supervising the health affairs in the Ottoman Empire.

